

Eindrapportage

**Keukentafelgesprekken
met Barneveldse
agrarische ondernemers**

Colofon

Initiatiefnemer: Daadgroep Boer en Natuur in
Balans van de Doendenkers
Barneveld

Opdrachtgever: Gemeente Barneveld

Projectleider: Anne-Jo Smits,
Businessmanager
Praktijkcentrum Emissie-
reductie Veehouderij

Projectteam: Daniëlle Dijkstra
Ann Espeel
Henk Nap
Eva Topelberg

Vormgeving: Robert Ellents, ELBA\REC

Begeleiding: Wendy Louwen, ELBA\REC

© Juni 2026

Voorwoord

Het praten met de boeren in plaats van over de boeren is buitengewoon zinvol gebleken. Bijzonder is hoe open men doorgaans was in de gesprekken. Het feit dat het onderzoek uitgevoerd is door een echt onafhankelijke en professionele organisatie heeft hier zeker aan bijgedragen.

De daadgroep “Natuur en Boer in Balans” van de Doendenkers ziet deze rapportage dan ook als een waardevolle eerste inventarisatie van signalen uit de agrarische sector in Barneveld. Tegelijkertijd vraagt een aantal uitkomsten om nadere duiding, met name waar het gaat om financiële druk, neveninkomsten, mentale belasting, bedrijfsovername, vertrouwen in overheid en toekomstperspectief. Wij adviseren de gemeente daarom om het rapport niet als eindpunt te beschouwen, maar als basis voor een zorgvuldig vervolgproces en gerichte beleidskeuzes. Als daadgroep blijven we graag in overleg en op de hoogte van de voortgang van dit proces.

Joop van Veelen

Namens de Daadgroep Boer & Natuur in Balans

DoenDenkers Barneveld

Samenvatting

En de boer hij ploegde voort...

Ballade van de boer (1935), J.W.F. Werumeus Buning

De laatste tijd wordt er veel óver agrarische ondernemers gesproken in plaats van mét agrarische ondernemers. Dat concludeerde de daadgroep Boer en Natuur in Balans van inwonersinitiatief Doendenkers in de gemeente Barneveld, waarna het plan ontstond om met agrarische ondernemers in gesprek te gaan. Dit initiatief resulteerde in het traject Keukentafelgesprekken waarin tussen juni 2025 en april 2026 in totaal met 89 Barneveldse agrarische ondernemers gesproken is. Er werd naar gestreefd om 100 agrarische ondernemers te spreken, maar uiteindelijk bleek het lastiger dan vooraf verwacht om via werving ondernemers bereid te vinden om mee te doen aan een gesprek. Doel van het voeren van de keukentafelgesprekken was om met agrarische ondernemers in gesprek te gaan om zo erachter te komen wat er leeft op het boerenerf en waar ze tegenaan lopen. De vele gesprekken zijn als positief ervaren door de gespreksleiders en de agrarische ondernemers. Door hun rol en onafhankelijkheid waren de gespreksleiders in staat om in een vertrouwelijke en open sfeer te praten met de agrarische ondernemers over wat hen zo aan hun hart ligt, hun eigen bedrijf. Na het voeren van de gesprekken is het duidelijk geworden dat agrarische ondernemers behoefte hebben aan perspectief en duidelijkheid. Door uitvoerbaar en realistisch beleid kan aan hen de ruimte gegeven worden om beslissingen te nemen die invloed hebben op het eigen erf binnen duidelijke en heldere kaders. Cruciaal hierbij is dat beleid niet van bovenaf wordt opgelegd, maar wordt vormgegeven door samen in gesprek te gaan. Het gesprek blijven voeren is belangrijk, niet alleen als gemeente met agrarische ondernemers, maar ook als gemeente met provincie en landelijke overheid. Door de verbinding te blijven zoeken kan worden gewerkt aan beleid wat beter aansluit bij de praktijk van het boerenleven, zo worden agrarische ondernemers in hun kracht gezet. Dit rapport beschrijft het doorlopen traject en de resultaten van de gesprekken en wordt afgesloten met discussie, conclusie en aanbevelingen.

Inhoud

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Inleiding	5
Aanpak	6
Oriëntatie en opstellen plan.....	6
Werving.....	6
Keukentafelgesprekken.....	7
Analyse.....	7
Resultaten	9
Motivatie.....	9
Bedrijfsgegevens.....	10
Nevenactiviteit	12
Toekomst.....	13
Gemeente Barneveld.....	18
Vervolgtraject.....	19
Discussie en conclusie	21
Motivatie.....	22
Bedrijfsgegevens.....	22
Nevenactiviteit	23
Toekomst.....	23
Gemeente Barneveld.....	25
Vervolgtraject.....	26
Aanbevelingen	27
Bijlage 1: Gespreksformat	32
Bijlage 2: Gecodeerde antwoorden op gespreksvragen	34

Inleiding

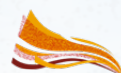
Vanuit de Daadgroep Boer en Natuur in Balans kwam naar voren dat het voor agrarische ondernemers voelt alsof er de afgelopen jaren in toenemende mate over hen wordt gesproken, terwijl het directe gesprek met de agrarisch ondernemer steeds minder vanzelfsprekend lijkt. Tegelijkertijd hebben politieke en maatschappelijke ontwikkelingen grote invloed op het toekomstperspectief van agrarische bedrijven in Nederland. Veranderende regelgeving, noodzakelijke investeringen, onzekerheid over afzetmarkten en vragen rondom bedrijfsopvolging maken het voor veel agrarische ondernemers complex om richting te geven aan de toekomst van hun bedrijf.

Agrarische ondernemers beschikken over waardevolle praktijkkennis en vaak ook over concrete ideeën over hoe de balans tussen mens, dier en natuur verbeterd kan worden. Deze inzichten vinden echter niet altijd hun weg naar beleidsvorming. Tegelijkertijd kan de overheid alleen effectief meedenken met agrarische ondernemers over oplossingsrichtingen wanneer er voldoende inzicht is in zowel de huidige bedrijfssituaties als de afwegingen en verwachtingen van agrarische ondernemers voor de toekomst.

Vanuit het inwonersinitiatief Doendenkers in de gemeente Barneveld is daarom het idee ontstaan om via keukentafelgesprekken in gesprek te gaan met agrarische ondernemers in de gemeente Barneveld. Het doel, zoals opgeschreven in het Plan van Aanpak, was om meer zicht te krijgen in wat er daadwerkelijk speelt op het boerenerf: wat is de huidige status van de bedrijven, wat drijft agrarische ondernemers, waar lopen zij tegenaan en waarbij zouden zij geholpen kunnen worden?

De Doendenkers kozen bewust voor een professionele en onafhankelijke aanpak en vroegen het Praktijkcentrum Emissiereductie Veehouderij (PEV) om dit traject te coördineren en uit te voeren. De gemeente Barneveld heeft dit gefinancierd. Door middel van individuele keukentafelgesprekken bij agrarische ondernemers thuis is op bedrijfsniveau informatie opgehaald over de bedrijfssituatie, persoonlijke overwegingen en toekomstvisies.

Deze eindrapportage doet verslag van dit traject. Eerst wordt de gehanteerde aanpak toegelicht. Vervolgens worden de belangrijkste resultaten uit de gesprekken gepresenteerd. In de daaropvolgende discussie en conclusie worden deze bevindingen in samenhang beschouwd en geplaatst in een bredere context. Het rapport sluit af met aanbevelingen. Deze dienen als input voor een vervolgtraject waarin de gemeente Barneveld, samen met agrarische ondernemers en andere betrokken partijen, kan werken aan oplossingsrichtingen voor een toekomstbestendige landbouw en een betere balans tussen boer en natuur.

Aanpak

Oriëntatie en opstellen plan

Voorafgaand aan het uitvoeren van de keukentafelgesprekken is er een gespreksformat opgesteld samen met het PEV, de gemeente Barneveld en de Doendenkers op basis van vragenlijsten die gebruikt zijn in eerdere projecten, zoals de pilot met Fijnstofreductieplannen. Daarnaast is het programma Waardevol Landelijk Gebied van de gemeente Barneveld gebruikt als inspiratie om vragen uit op te stellen. Het PEV heeft uit hun eigen team, en daarbuiten, gespreksleiders geselecteerd om de gesprekken te voeren. De gespreksleiders hebben met elkaar het gespreksformat doorgenomen, om zo hun werkwijze op elkaar af te stemmen en het format te finetunen. Daarnaast zijn de gespreksleiders op het gemeentehuis van Barneveld geweest om een toelichting te krijgen op het Programma Waardevol Landelijk gebied. Het doel van het traject was het voeren van gesprekken met honderd agrarische ondernemers. Na twintig gesprekken heeft een tussentijdse evaluatie plaatsgevonden met het PEV, de gemeente Barneveld en de Doendenkers. Daarbij is een vraag toegevoegd over de mentale gezondheid van de agrarische ondernemers. Daarnaast is de vraag over de bijdrage van de agrarische ondernemers aan het buitengebied in formulering wat aangepast. Het definitieve gespreksformat is toegevoegd in Bijlage 1. Bij het opstellen van de vragenlijst is bewust gekozen voor een afbakening van het aantal onderwerpen dat tijdens de keukentafelgesprekken aan bod kwam. Het doel van de gesprekken was niet om een volledig beeld te verkrijgen van alle aspecten van de agrarische bedrijfsvoering, maar om meer zicht te krijgen op wat er daadwerkelijk speelt op het boerenerf: de huidige situatie van bedrijven, de drijfveren van ondernemers, de ervaren knelpunten en de ondersteuning die zij daarbij nodig achten. Om voldoende ruimte te bieden voor verdieping en een open gesprek is ervoor gekozen de interviews te beperken tot een duur van circa één tot anderhalf uur. Hierdoor konden ondernemers uitgebreid ingaan op de onderwerpen die zij zelf als belangrijk ervaren. Dit betekende tegelijkertijd dat niet alle mogelijke thema's en onderzoeksvragen konden worden meegenomen. De resultaten van dit onderzoek dienen daarom te worden beschouwd binnen de scope van de vooraf vastgestelde doelstelling en gehanteerde vragenlijst.

Werving

Vanwege financiële en tijdtechnische redenen is de keuze gemaakt om de verantwoordelijkheid voor de werving van de agrarische ondernemers bij de Daadgroep Boer en Natuur in Balans van de Doendenkers te leggen. Daarnaast besteedde de gemeente Barneveld op verschillende manieren aandacht aan de mogelijkheid voor agrarische ondernemers om zich aan te melden voor de gesprekken, bijvoorbeeld via nieuwsbrieven en lunchbijeenkomsten. De gespreksleiders hebben aan het eind van elk keukentafelgesprek gevraagd aan de agrarische ondernemers of hij of zij andere agrarische ondernemers aan kon dragen, die mogelijk open zouden staan voor een gesprek.

Vanuit de Doendenkers zijn de eerste twintig namen van agrarische ondernemers aangereikt die interesse hadden in een Keukentafelgesprek. Vanuit deze gesprekken werden nieuwe namen aangereikt van agrarische ondernemers die wellicht interesse zouden hebben in het deelnemen aan een gesprek. Dit was niet voldoende om te komen tot de beoogde honderd gesprekken. Vandaar dat gedurende de looptijd van de gesprekken, verschillende initiatieven zijn ondernomen om Barneveldse agrarische ondernemers bekend te maken met het initiatief, in de hoop dat zij zichzelf zouden aanmelden voor een Keukentafelgesprek. Om de bekendheid van het initiatief te vergroten, hebben de Doendenkers onder andere een tweetal artikelen in de Barneveldse Krant laten plaatsen.

Keukentafelgesprekken

De keukentafelgesprekken zijn gevoerd door een team van gespreksleiders van het PEV. Vanuit hun ervaring en kennis over de agrarische sector begrijpen zij wat speelt op het boerenerf en kunnen ze een vertrouwelijke en open sfeer creëren. Voorafgaand aan het gesprek werden de agrarische ondernemers gebeld voor een afspraak, bij voorkeur op locatie. Van de eerste 20 gesprekken zijn een aantal gesprekken met twee gespreksleiders gevoerd om de aanpak van de gespreksleiders te uniformeren. Na afloop van het gesprek werkte de gespreksleider het ruwe gespreksformat uit tot een verslag dat binnen een week gedeeld werd met de geïnterviewde agrarische ondernemers. Hierdoor konden zij nog op- of aanmerkingen geven op het verslag. Na goedkeuring van de agrarische ondernemers zijn de verslagen geanonimiseerd door gebruik te maken van een volgnummer. De verslagen konden vervolgens worden verwerkt en geanalyseerd.

Analyse

De analyse van gespreksverslagen is gedaan door gebruik te maken van een analyseformat. In dit analyseformat zijn de antwoorden uit de gespreksverslagen per vraag neergezet om de analyse van de antwoorden te vergemakkelijken. Om anonimiteit te waarborgen, is in het analyseformat gebruik gemaakt van volgnummers. De antwoorden op de verschillende vragen zijn vervolgens gecodeerd en geanalyseerd met Excel en Python. Het coderen is uitgevoerd door per vraag verschillende categorieën op te stellen waar elk antwoord onder kon vallen tijdens het coderen van de antwoorden. Alle antwoorden op een vraag werden per afzonderlijk antwoord in een categorie geplaatst. Wanneer een antwoord niet onder een bestaande categorie paste, werd er een nieuwe categorie gedefinieerd. Op deze manier ontstond er per vraag een codering die alle antwoorden omvatte. Na het coderen konden de resultaten per vraag opgesteld worden. Het hoofdstuk 'Resultaten' beschrijft daarom primair wat agrarische ondernemers hebben aangegeven en welke patronen hierin zichtbaar zijn. Tijdens de analyse kwamen daarnaast verschillende achterliggende motivaties, verklaringen en

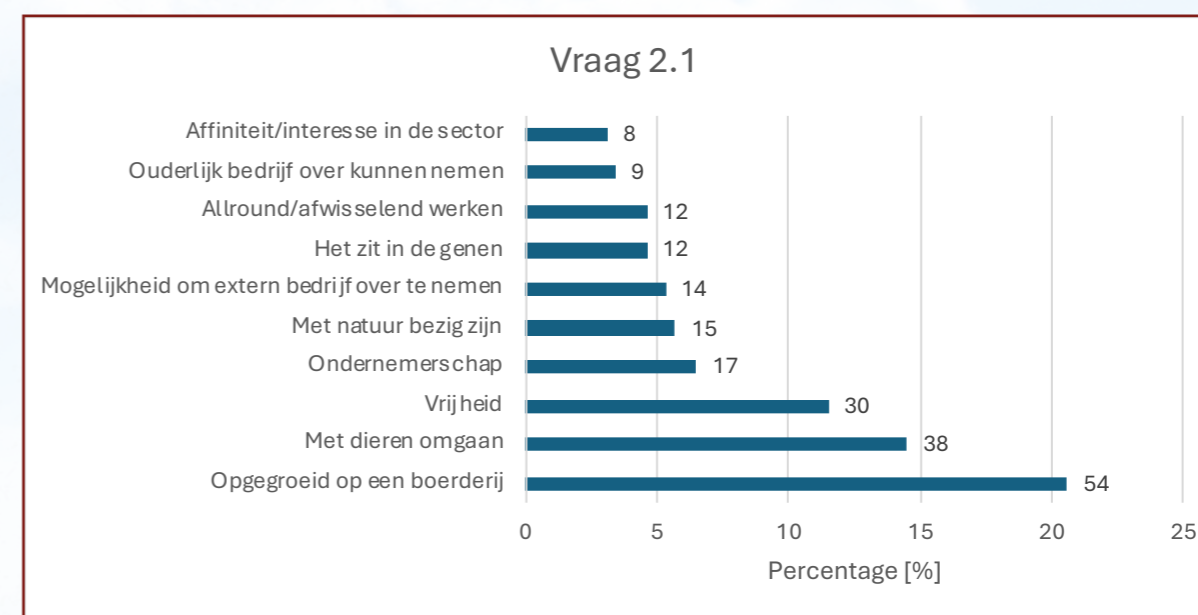
verbanden naar voren. Omdat deze kwalitatieve duiding niet afzonderlijk is gecodeerd en gekwantificeerd, zijn deze observaties niet opgenomen als resultaat, maar verwerkt in de discussie. In de discussie worden de bevindingen daarom nader geïnterpreteerd en in samenhang beschouwd. De uitgewerkte gespreksverslagen zijn alleen gedeeld met de betreffende agrarische ondernemers en zullen verder niet gedeeld worden met andere partijen. Het analyseformat is uitsluitend intern binnen het PEV gebruikt voor de analyse van de gesprekken en is verder niet gedeeld.

Resultaten

Dit hoofdstuk laat de resultaten zien uit de analyse van de antwoorden. De gepresenteerde resultaten in dit hoofdstuk geven de antwoorden van de agrarische ondernemers op de gestelde vragen feitelijk weer. Een verdere toelichting en duiding van de vragen is te vinden in de discussie en conclusie van dit rapport. In de titel van de figuren wordt verwezen naar het vraagnummer uit het gespreksformat (Bijlage 1). Van elke vraag zijn de 10 meest gegeven antwoorden weergegeven in elk figuur. Het aantal weergegeven antwoorden kan per vraag verschillen, afhankelijk van het totaal aantal gegeven antwoorden. De antwoorden die niet zijn weergegeven, zijn opgenomen per vraag in Bijlage 2 van dit rapport. Het percentage op de x-as in elk figuur laat zien hoe vaak een antwoord is gegeven ten opzichte van het totaal aantal gegeven antwoorden. Daarnaast laat elk figuur zien hoe vaak een antwoord is gegeven door middel van een nummer achter elke balk in het staafdiagram of achter de categorie in het cirkeldiagram. Afhankelijk van de gestelde vraag werden vaak meerdere antwoorden per vraag gegeven. In de teksten van dit hoofdstuk wordt gesproken over agrarische ondernemers. Het kwam regelmatig voor dat er bij een gesprek verschillende personen geïnterviewd werden, bijvoorbeeld een ondernemersechtpaar of een vader en een zoon.

Motivatie

Als eerste werden de agrarische ondernemers gevraagd naar de reden waarom ze boer of agrarisch ondernemer zijn en wat hen daarin drijft. De antwoorden hierop zijn te zien in Figuur 1.

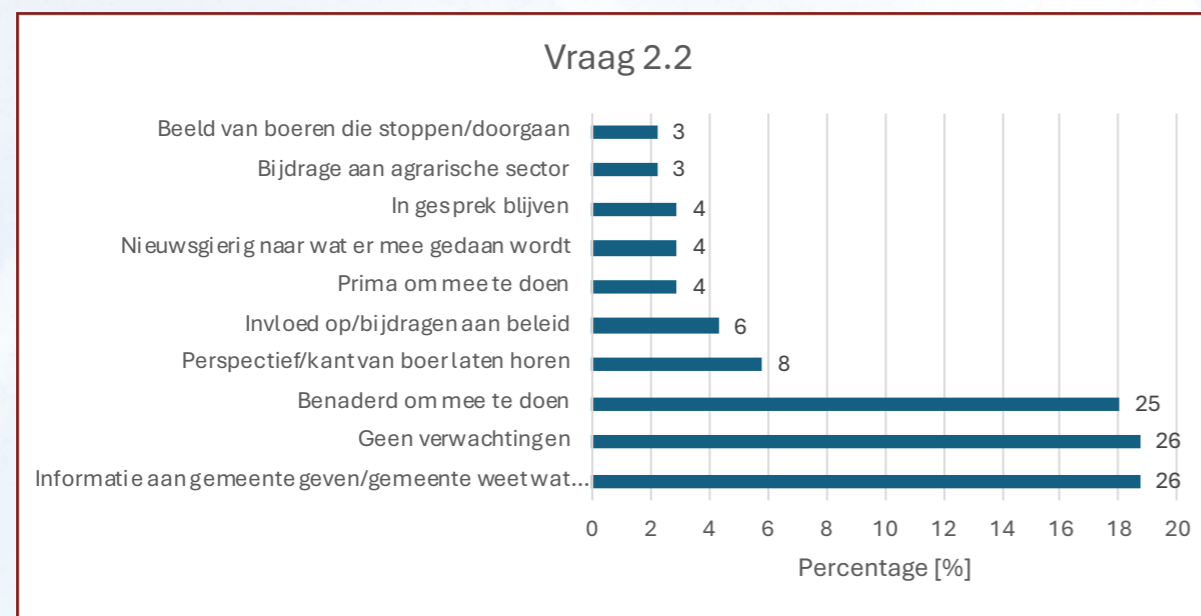

Figuur 1: Antwoorden op de vraag waarom men boer of agrarisch ondernemer is en wat hen daarin drijft, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Het figuur laat zien dat veruit de meeste van de geïnterviewde agrarische ondernemers aangeven dat ze boer of agrarisch ondernemer zijn geworden omdat ze zijn opgegroeid op een boerderij. Als drijfveren kwam in de gesprekken het meest naar voren dat agrarische ondernemers het omgaan met dieren, de vrijheid en het ondernemerschap waarderen.

Op de vraag waarom de agrarische ondernemers meedoen met het gesprek en of ze verwachtingen hebben werd verschillend geantwoord, zoals weergegeven in Figuur 2. Aan de ene kant is er een groep die graag in gesprek gaat en het belangrijk vindt dat de gemeente weet wat er op het erf speelt. Aan de andere kant zijn er agrarische ondernemers die met lage of geen verwachtingen het gesprek in gaan, ze denken dat de gesprekken weinig opleveren. Veel agrarische ondernemers deden mee omdat ze gevraagd werden door een bekende. Het werven van deelnemers werkte dan ook het beste door contacten te vragen aan het einde van de gesprekken.

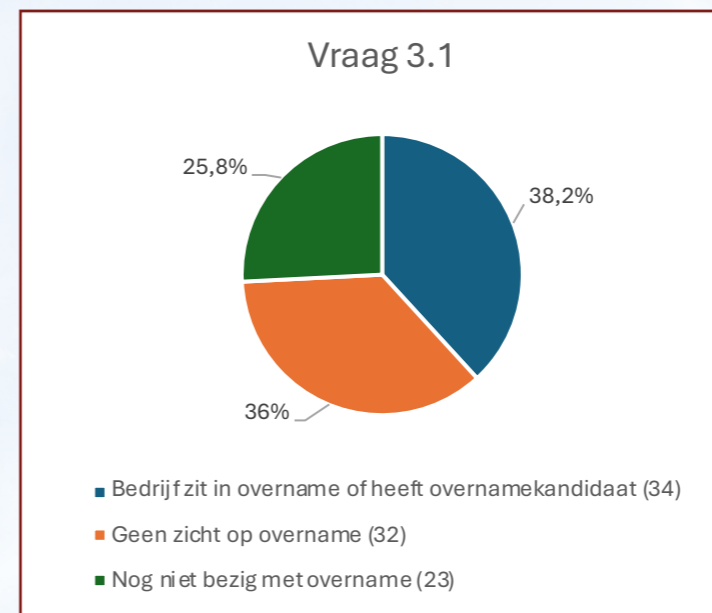

Figuur 2: Antwoorden op de vraag waarom agrarische ondernemers meedoen met een keukentafelgesprek en of ze verwachtingen van het gesprek hebben, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Bedrijfsgegevens

De agrarische ondernemers werden vervolgens bevraagd op de huidige situatie van hun agrarisch bedrijf. Hieruit kan een beeld geschetst worden van de kenmerken van verschillende agrarische ondernemers waarmee gesproken is in dit traject.

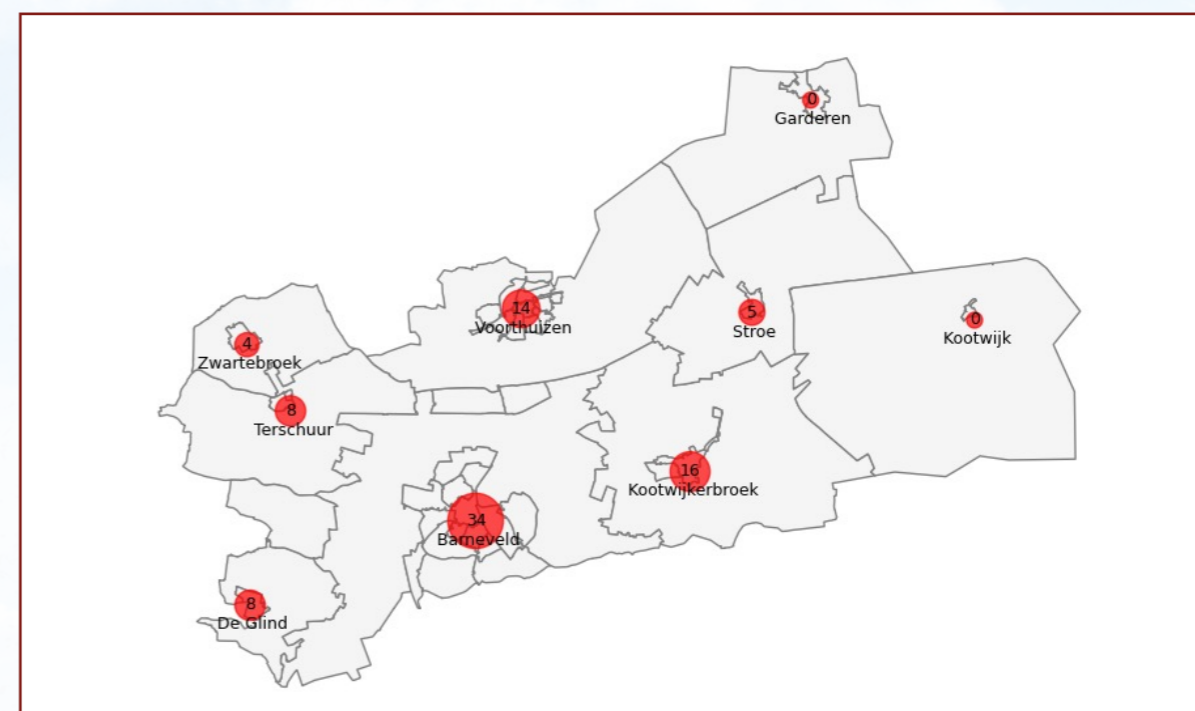
Figuur 3 laat zien dat 38,2% van de geïnterviewde agrarische ondernemers, bezig zijn met een overname of een overnamekandidaat hebben die in de toekomst verder gaat met het bedrijf. Daarnaast heeft 36% van de geïnterviewde agrarische ondernemers geen zicht op een overname, bijvoorbeeld omdat kinderen niet geïnteresseerd zijn

Figuur 3: Antwoorden op de vraag of de geïnterviewde agrarische ondernemers zicht hebben op een overname, weergegeven in percentages en absolute getallen.

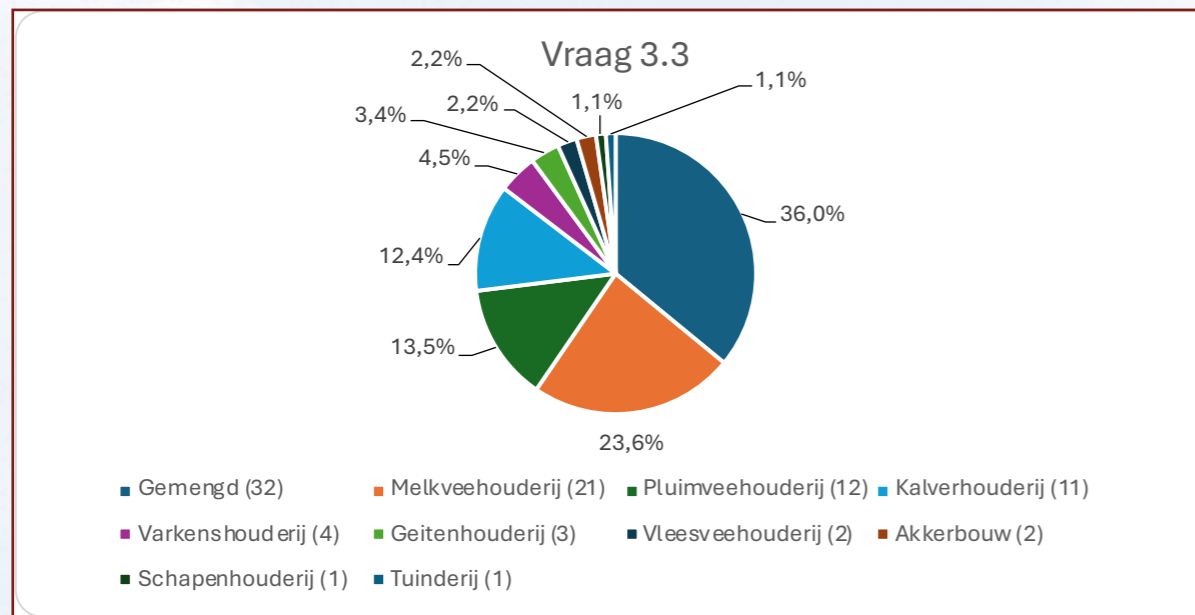
in overname, of vanwege het feit dat er geen kinderen zijn. 25,8% van de geïnterviewde agrarische ondernemers zijn nog niet bezig met een overname. Dit zijn veelal bedrijven met jonge kinderen waarvan de agrarische ondernemers de overname zelf net hebben afgerond.

In Figuur 4 is te zien hoeveel gesprekken er gevoerd zijn per dorpskern in de gemeente Barneveld. Het zwaartepunt van de gesprekken lag duidelijk in Barneveld met in totaal 34 gesprekken. Daarna volgde Kootwijkerbroek en Voorthuizen met respectievelijk 16 en 14 gesprekken. In de kernen Garderen en Kootwijk zijn geen gesprekken gevoerd.

Figuur 4: Aantal gevoerde Doendenkers keukentafelgesprekken per dorpskern in de gemeente Barneveld.

De geïnterviewde agrarische ondernemers hebben veelal gemengde bedrijven, bijvoorbeeld kalverhouderij en akkerbouw of melkveehouderij en pluimveehouderij, zoals deze vanouds al voorkomen in de Gelderse Vallei. Daarnaast is er gesproken met agrarische ondernemers van gespecialiseerde bedrijven in de gemeente Barneveld. Dit waren veelal melkveebedrijven (23,6%), pluimveebedrijven (13,5%) en vleeskalverbedrijven (12,4%). De verdeling over sectoren van de geïnterviewde agrarisch ondernemers is te zien in Figuur 5.

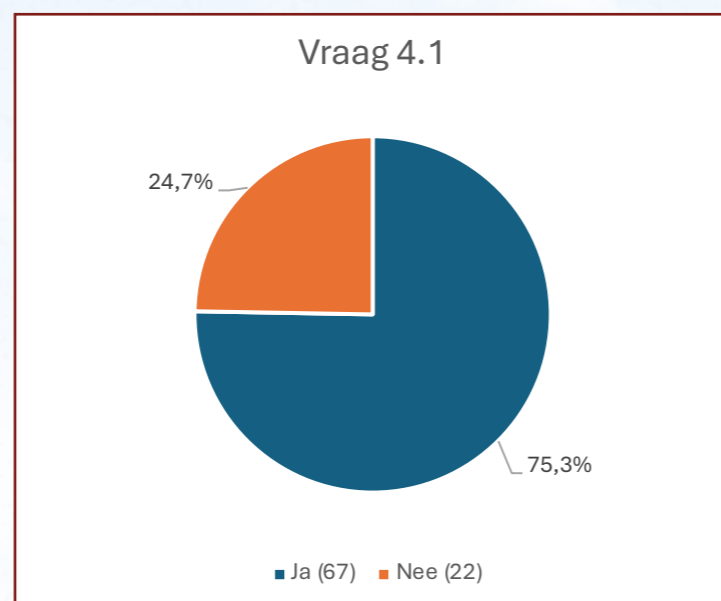

Figuur 5: Antwoorden op de vraag in welke sector het bedrijf van de geïnterviewde agrarische ondernemers valt, weergegeven in percentage en absolute getallen.

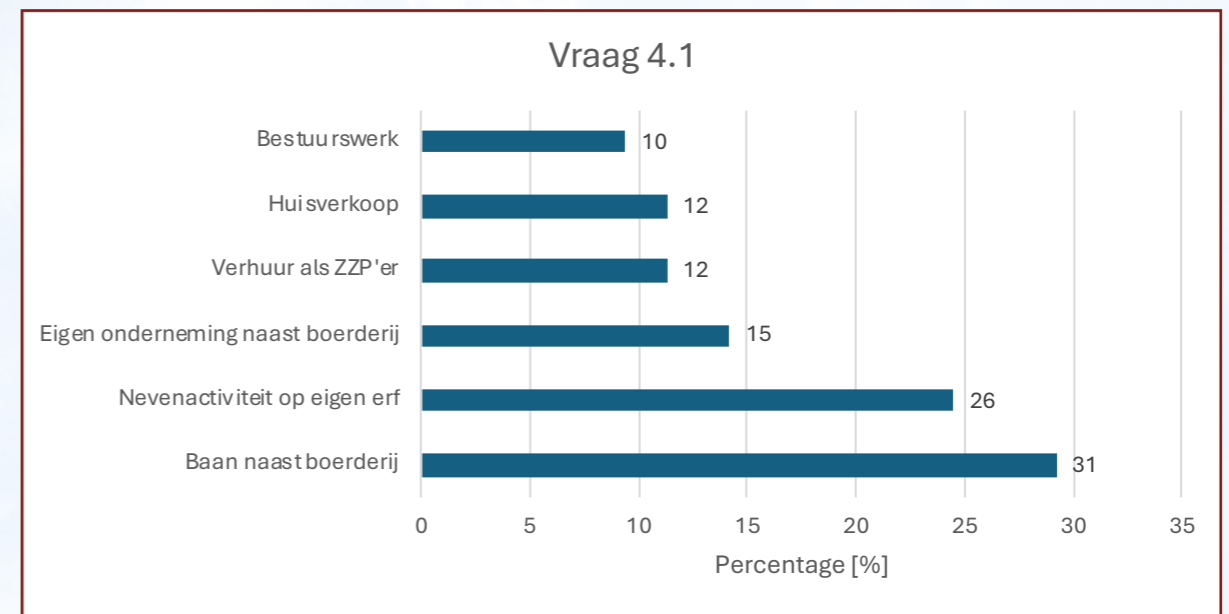
Nevenactiviteit

Na het bespreken van de huidige bedrijfssituatie, werden de geïnterviewde agrarische ondernemers gevraagd of ze een bron van inkomsten (Figuur 6) hebben naast het primaire inkomen vanuit het boerenbedrijf. Ongeveer driekwart, 75,3%, van de geïnterviewde agrarische ondernemers heeft een andere bron van inkomsten.

Figuur 6: Antwoorden op de vraag of de geïnterviewde agrarische ondernemers een andere bron van inkomsten uit een nevenactiviteit en/of werkzaamheden buiten de deur, weergegeven in percentage en absolute getallen.

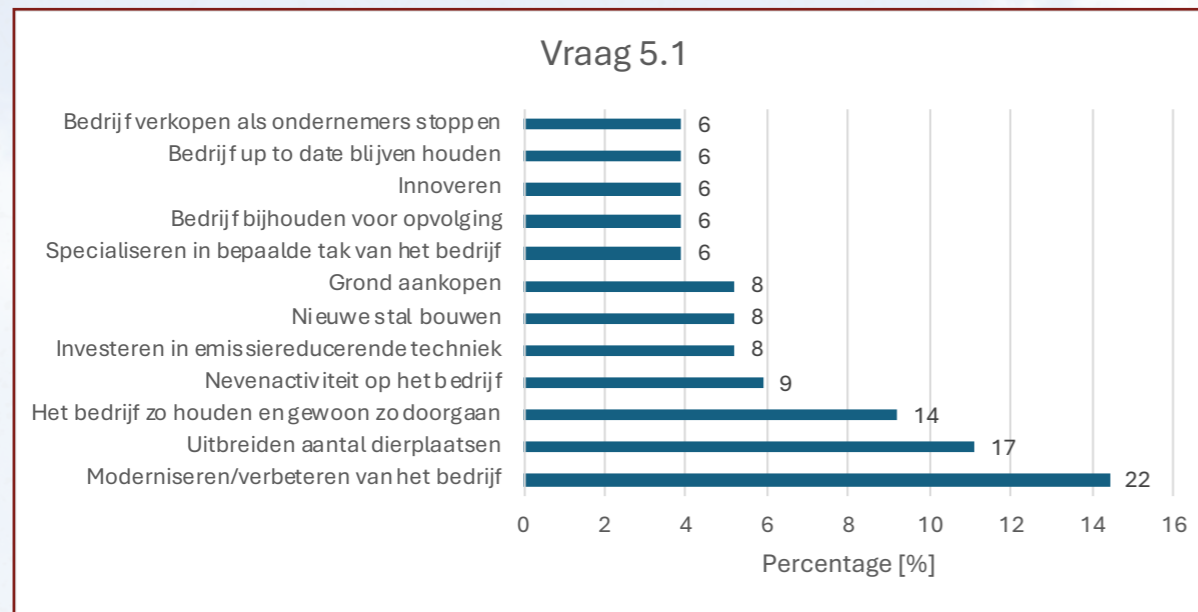
In Figuur 7 is te zien wat de meest voorkomende vormen van activiteiten op het bedrijf of buiten de deur zijn waaruit een inkomen wordt gehaald. Van de 67 boerderijen die extra inkomsten hebben naast de agrarische inkomsten, heeft in de meeste gevallen (29%) iemand een baan buiten de deur. Daarnaast hebben sommige agrarische ondernemers een nevenactiviteit op het erf, variërend van een camping tot aan de verhuur van stallen. Een eigen onderneming naast de boerderij komt daarna het meest voor.

Figuur 7: Toelichting welke vormen van inkomsten uit een nevenactiviteit en/of werkzaamheden buiten de deur voorkomen, weergegeven in percentages en absolute getallen.

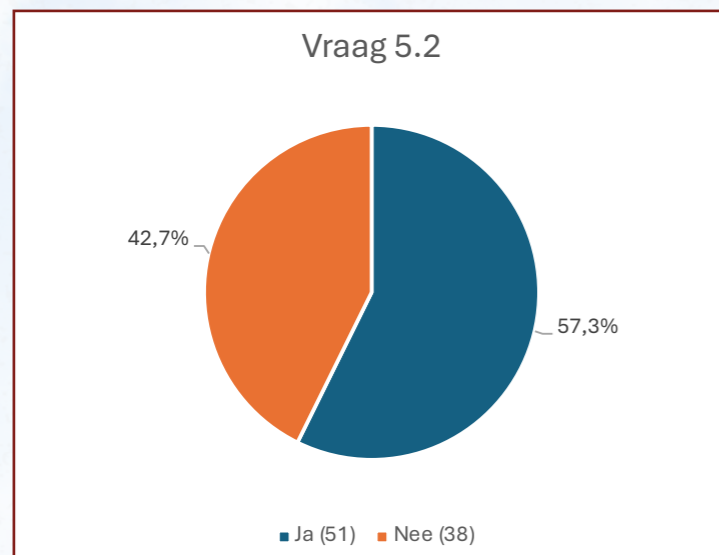
Toekomst

In onderdeel 5 van het gespreksformat werd er gevraagd welke kant agrarische ondernemers met hun bedrijf op willen in de toekomst en welke uitdagingen ze daarbij voorzien. In Figuur 8 is te zien dat de meeste agrarische ondernemers hun bedrijf willen moderniseren en verbeteren, in totaal 22 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers. Als voorbeelden werden daarbij genoemd dat agrarische ondernemers willen investeren om het werk op hun bedrijf makkelijker te maken, het dierenwelzijn te verhogen of om betere technische resultaten te halen. Uitbreiden van het aantal dierplaatsen is wat 17 van 89 geïnterviewde agrarische ondernemers wil doen in de toekomst. Als reden hiervoor werd onder andere benoemd dat dit nodig was om investeringen te kunnen doen om hun bedrijf verder te verduurzamen. Daarnaast vertelden 14 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers dat ze hun bedrijf in de huidige vorm door willen zetten en geen investeringsplannen meer hebben.

Figuur 8: Antwoorden op de vraag welke toekomstbeeld agrarische ondernemers voor hun bedrijf hebben, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Tijdens de gesprekken zijn de agrarische ondernemers, als dat van toepassing was, gevraagd of de huidige situatie op het bedrijf overeenkomt met de vergunning op het bedrijf. Van de geïnterviewde agrarische ondernemers heeft 57,3%, zie Figuur 9, een verschil in de huidige situatie op het bedrijf en wat er op de vergunning staat. Deze verschillen worden hieronder weergegeven.

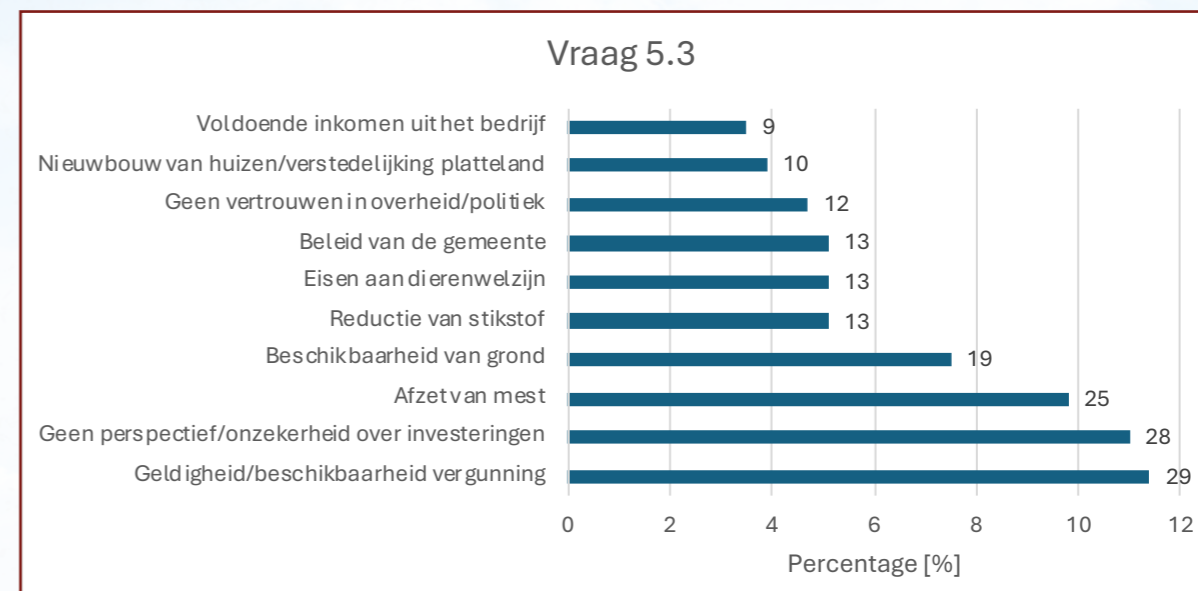
Figuur 9: Antwoorden op de vraag of er een verschil aanwezig is tussen de vergunning en huidige situatie van de geïnterviewde bedrijven, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Figuur 10 laat zien welke verschillen er zijn tussen huidige situatie en vergunning bij de geïnterviewde agrarische ondernemers. In de meeste gevallen, in totaal 43 keer, werden er minder dieren gehouden dan vergund waren. Daarnaast werden er in 5 gevallen andere dieren gehouden dan vergund. In 8 gevallen werd een PAS-melding of positieve weigering genoemd als onderdeel van de huidige vergunning- en toestemmingssituatie van het bedrijf.

Figuur 10: Toelichting welke verschillen voorkomen tussen de vergunning en huidige situatie van de geïnterviewde bedrijven, weergegeven in percentages en absolute getallen.

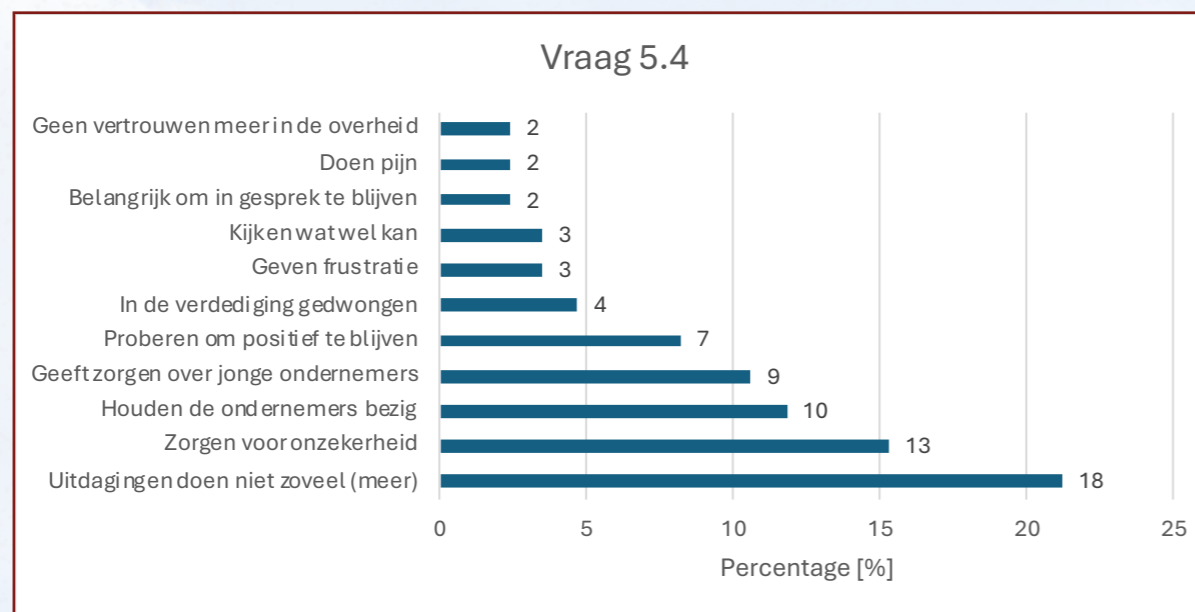
In Figuur 11 zijn de meest genoemde uitdagingen weergegeven die impact hebben op de toekomst van het bedrijf van de geïnterviewde agrarische ondernemers. Bovenaan staat de geldigheid en beschikbaarheid van vergunning van bedrijven, 29 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers geeft dit aan. Agrarische ondernemers hebben bijvoorbeeld een vergunning die niet geldig meer is door bijvoorbeeld een PAS-melding of hebben een aanvraag voor een vergunning lopen. Daarnaast zijn 28 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers onzeker over het aangaan van nieuwe investeringen op hun bedrijf. Uitdagingen met betrekking tot afzet van mest, zoals het verminderde toegestane gebruik van mest of de hoge kosten voor het afvoeren van mest, werd in 25 van de 89 gevallen gezien als impactvol op de toekomst van het bedrijf.

Figuur 11: Antwoorden op de vraag welke uitdagingen impact hebben op de toekomst van de geïnterviewde bedrijven, weergegeven in percentages en absolute getallen.

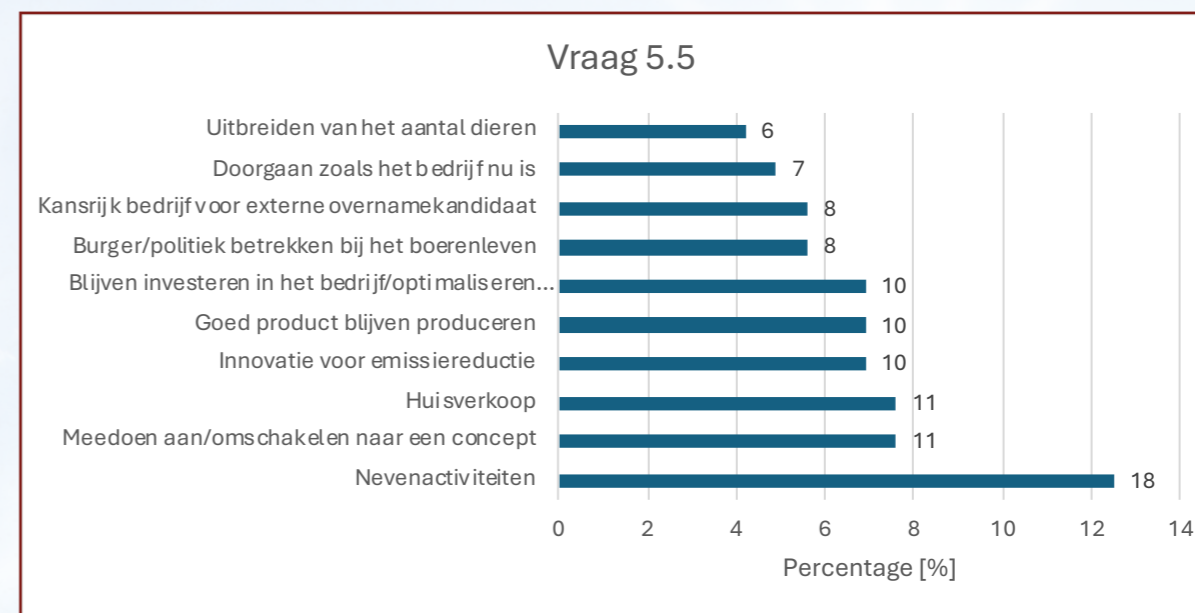
De agrarische ondernemers zijn vervolgens gevraagd naar het gevolg van deze uitdagingen op henzelf. Bij 21,2% van de gegeven antwoorden gaven agrarische ondernemers aan dat de uitdagingen niks met ze doen of niks meer met ze doen, zoals weergegeven in Figuur 12. Deze vraag is toegevoegd na de tussenevaluatie en dus gesteld aan 69 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers.

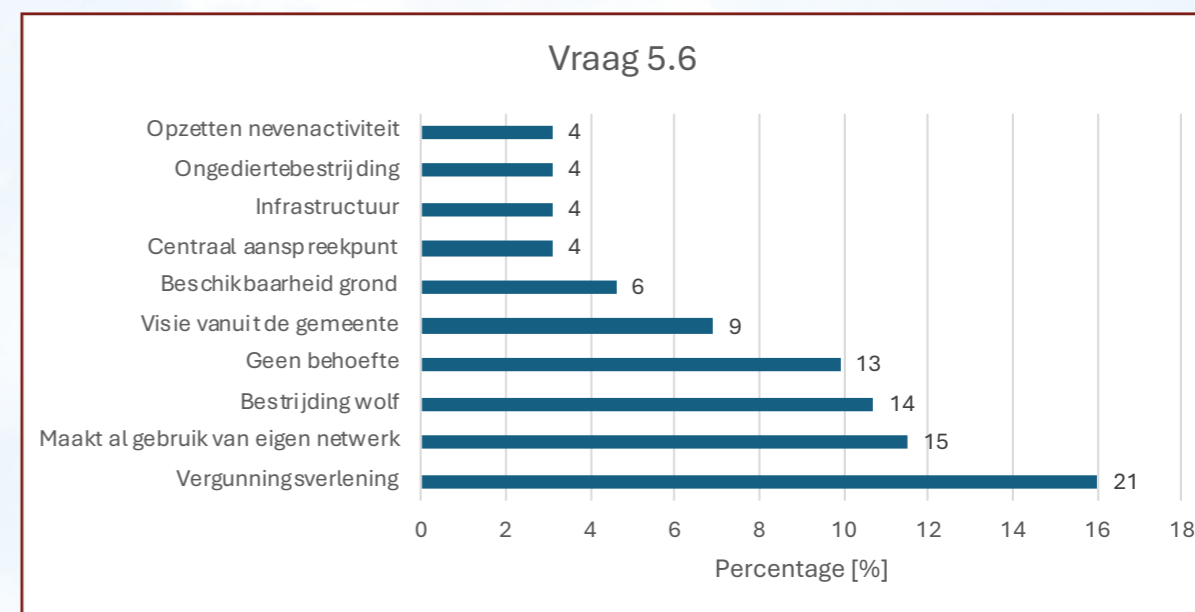
Figuur 12: Antwoorden op de vraag wat de uitdagingen op de toekomst van het bedrijf doen met de geïnterviewde ondernemers, weergegeven met percentages en absolute getallen.

Op de vraag welke kansen agrarische ondernemers zien voor hun bedrijf werd verschillend geantwoord. In Figuur 13 staan de 10 meest gegeven antwoorden. 18 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers zien mogelijkheden om hun bedrijf uit te breiden met nevenactiviteiten, zoals een zorgtak of camping. 10 van 89 geïnterviewde agrarische ondernemers geeft aan dat het produceren van een goed product voldoende kansen biedt om door te gaan met het bedrijf. Hierbij wordt genoemd dat mensen moeten blijven eten en dat deze vraag naar voedsel voldoende kans geeft om door te gaan met het bedrijf in de toekomst. Daarnaast blijkt dat verschillende agrarische ondernemers willen investeren in hun bedrijf om de bedrijfsvoering te optimaliseren (10 agrarische ondernemers) of om emissies te reduceren (10 agrarische ondernemers).

In Figuur 14 is weergegeven waar de hulpbehoefte ligt van de geïnterviewde agrarische ondernemers. Bij 16% van de gegeven antwoorden is er hulp nodig bij het verkrijgen van een geldige of nieuwe vergunning. Daarnaast is bij ruim 11% van de gegeven antwoorden te zien dat er al gebruik wordt gemaakt van een eigen netwerk waardoor er geen hulpbehoefte is bij deze agrarische ondernemers.

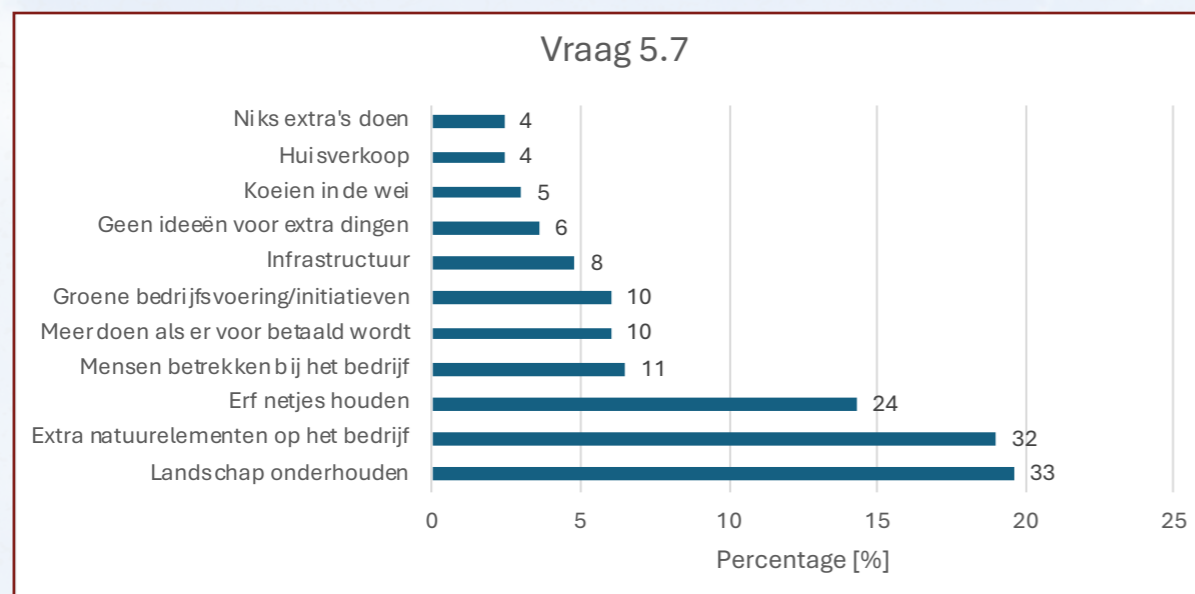
Figuur 13: Antwoorden op waar de geïnterviewde ondernemers hulp bij nodig hebben, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Figuur 14: Antwoorden op de vraag waar de geïnterviewde agrarische ondernemers hulp bij nodig hebben, weergegeven in percentages en absolute getallen.

In vraag 5.7 werden de agrarische ondernemers gevraagd of men iets deed aan de inrichting van het buitengebied en of men daar meer in wilde doen. De antwoorden op deze vraag worden weergegeven in Figuur 15. Het figuur laat zien dat 33 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers het landschap op en rondom hun bedrijf onderhouden door bijvoorbeeld slootkanten uit te maaien of houtwallen te

snoeien. Daarnaast hebben 32 van 89 geïnterviewde agrarische ondernemers extra natuurelementen aangebracht op hun bedrijf. 24 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers geven aan dat zij bijdragen aan de inrichting van het buitengebied door

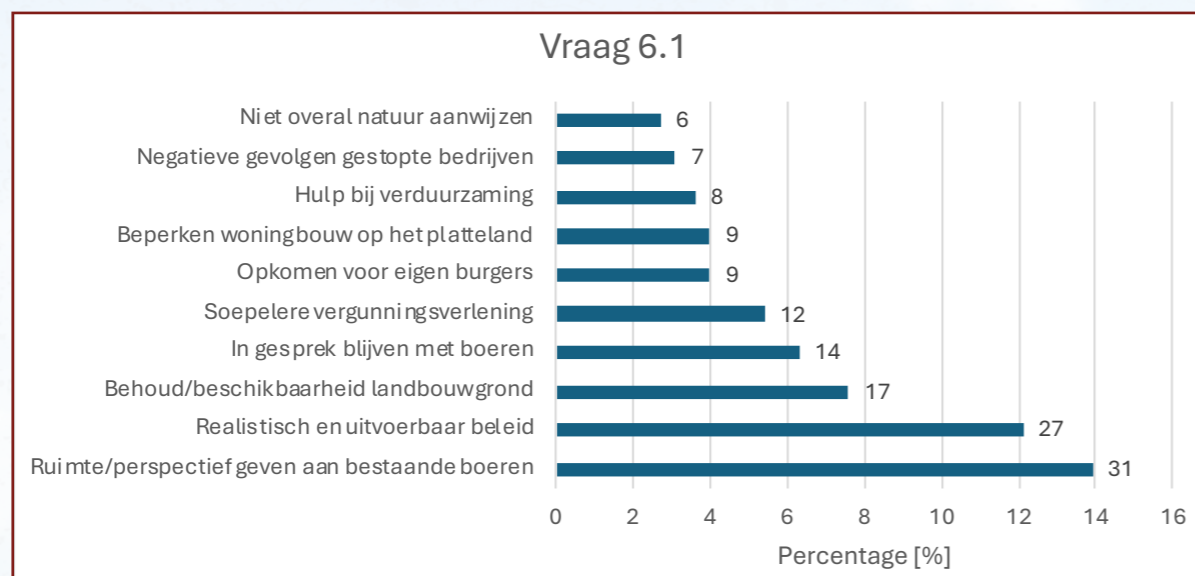

Figuur 15: Antwoorden op de vraag wat ondernemers doen aan de inrichting van het buitengebied en wat ze daarbij nog meer zouden willen doen, weergegeven in percentages en absolute getallen.

Gemeente Barneveld

De agrarische ondernemers is gevraagd waar de gemeente Barneveld zich voor in zou moeten zetten en wat zij verder nog aan de gemeente mee willen geven. Figuur 16 laat de verschillende antwoorden zien op deze vraag.

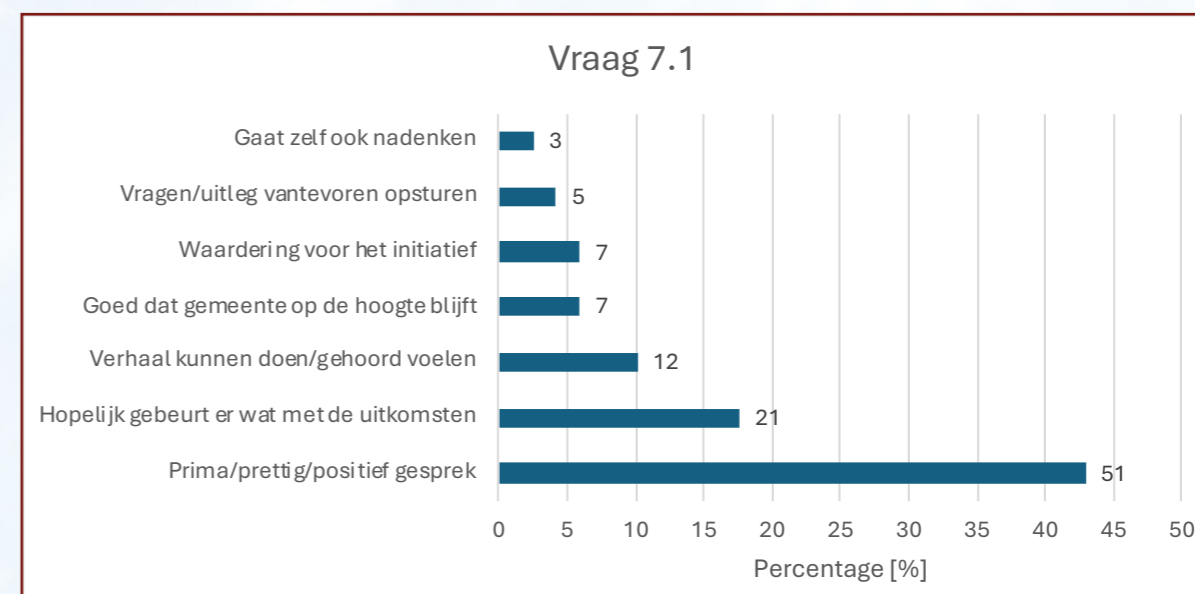
Figuur 16 laat zien dat 31 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers aangeeft behoefte te hebben aan ruimte of perspectief voor hun bedrijf. Daarnaast geven 27 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers aan dat ze vinden dat de gemeente Barneveld moet zorgen voor realistisch en uitvoerbaar beleid.

Figuur 16: Antwoorden op de vraag waar de gemeente Barneveld zich voor moet inzetten met eventueel suggesties voor een toekomstbestendige agrarische sector, weergegeven in percentages en absolute getallen.

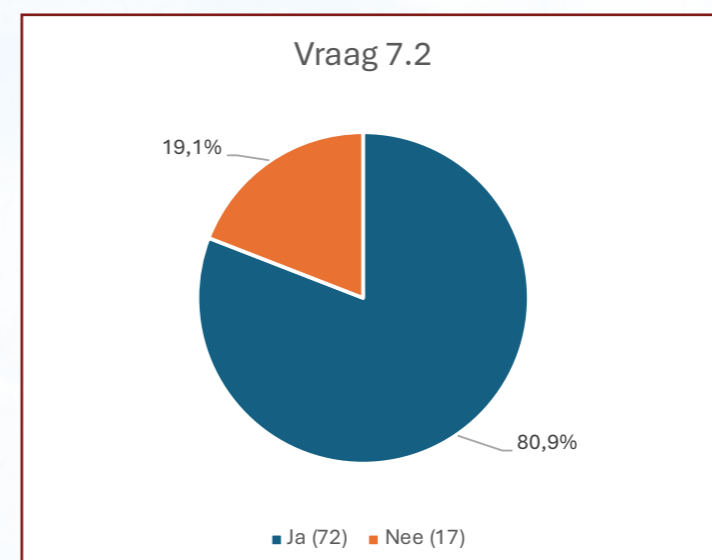
Vervolgtraject

Na het inhoudelijke gedeelte van het gesprek werd aan de deelnemende agrarische ondernemers gevraagd wat ze van het gesprek vonden en of ze eventuele tips mee konden geven voor vervolggesprekken. In Figuur 17 is te zien dat 51 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers het een prettig, prima of positief gesprek vond. 21 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers spraken de hoop uit dat er wat gebeurt met de uitkomsten van de gesprekken.

Figuur 17: Antwoorden op de vraag of de geïnterviewde agrarische ondernemers van het gesprek vonden en of ze nog tips hebben voor vervolggesprekken, weergegeven in percentages en absolute getallen.

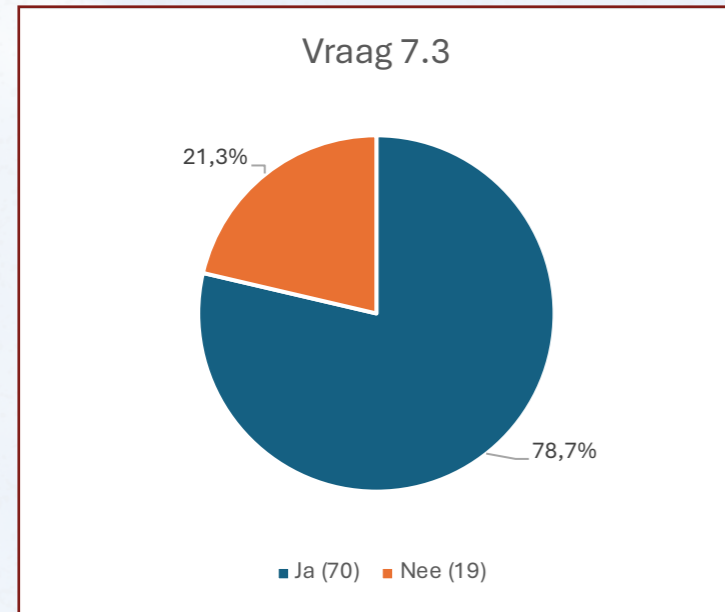
Voor de werving van nieuwe agrarische ondernemers die mee wilden doen aan een keukentafelgesprek werd er aan het einde van elk gesprek gevraagd naar contacten van de desbetreffende agrarisch ondernemer die open zouden staan voor het initiatief. Figuur 18 laat zien dat 80,9% van de geïnterviewde agrarische ondernemers één of meerdere contacten gedeeld hebben. Een kleiner gedeelte, 19,1% wilden geen contacten delen of kenden geen contacten die mee wilden doen aan het initiatief.

Figuur 18: Antwoorden op de vraag op de geïnterviewde agrarische ondernemers nog contacten hebben die mee zouden willen doen aan een keukentafelgesprek, weergegeven in percentages en absolute getallen.

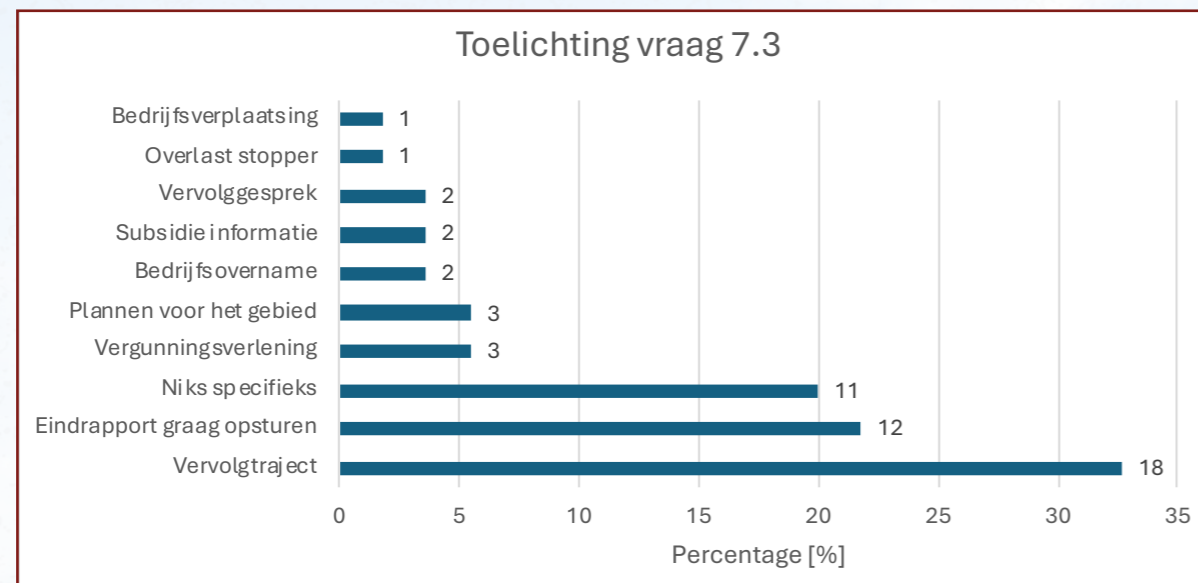
Discussie en conclusie

Figuur 19 geeft de interesse in een eventueel vervolgtraject weer. 70 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers gaf aan hier op een of andere manier (zie toelichting in Figuur 20) voor open te staan tegenover 19 agrarische ondernemers die hier geen gebruik van wilden maken.

Figuur 19: Antwoorden op de vraag of de geïnterviewde agrarische ondernemers benaderd willen worden voor een vervolgtraject, weergegeven in percentages en absolute getallen.

De interesse voor het meedoen aan een vervolgtraject varieerden per agrarisch ondernemer, zoals te zien in Figuur 20. Het figuur laat de gegeven toelichtingen zien op de vraag waarover agrarische ondernemers wilden worden voor een vervolgtraject. 18 van de geïnterviewde agrarische ondernemers gaf aan dat ze wel benaderd willen worden voor een vervolg van de gesprekken als dit relevant is voor hun bedrijf. Daarnaast waren ook 12 agrarische ondernemers benieuwd naar het eindrapport van het initiatief. 11 van de 89 geïnterviewde agrarische ondernemers gaf aan geen specifieke wensen te hebben waarvoor zij eventueel benaderd zouden kunnen worden.

Figuur 20: Antwoorden op de vraag of agrarische ondernemers benaderd willen worden voor een eventueel vervolgtraject, weergegeven in percentages en absolute getallen.

De keukentafelgesprekken hebben geleid tot een brede inkijk in wat er leeft binnen de agrarische sector in de gemeente Barneveld. In veel gesprekken was sprake van openheid en vertrouwen. De gespreksleiders van het PEV hebben de gesprekken als waardevol ervaren en kregen regelmatig terug dat agrarische ondernemers het prettig vonden om hun verhaal eens uitgebreid te kunnen delen. Juist het persoonlijke gesprek aan de keukentafel zorgde ervoor dat niet alleen feitelijke informatie werd opgehaald, maar ook persoonlijke afwegingen, zorgen, motivaties en ideeën voor de toekomst bespreekbaar werden. Daarmee sluiten de ervaringen uit de praktijk goed aan bij de oorspronkelijke aanleiding van het project: minder praten óver de agrarische sector en meer praten mét de agrarisch ondernemer.

De gekozen aanpak heeft geleid tot een groot netwerk aan nieuwe contacten binnen de agrarische sector voor het project. Tegelijkertijd bleek dat het werven van deelnemers via bestaande netwerken op een gegeven moment minder nieuwe contacten opleverde. Hoewel het inzetten van bestaande contacten zorgde voor vertrouwen en toegankelijkheid, verwezen agrarische ondernemers regelmatig terug naar dezelfde personen. Hierdoor werd het na verloop van tijd lastiger om via deze route nieuwe deelnemers te bereiken.

Ook bleek dat algemene promotiecampagnes beperkt effect hadden op de aanmeldingen voor de gesprekken. Artikelen in de Barneveldse Krant, oproepen in nieuwsbrieven van het PEV en de gemeente Barneveld en andere communicatie-uitingen leidden slechts tot een beperkt aantal spontane aanmeldingen. Tegelijkertijd gaven verschillende agrarische ondernemers, die later persoonlijk benaderd werden, aan dat zij de oproepen wel hadden gezien en het initiatief ook interessant vonden, maar zich uiteindelijk niet hadden aangemeld. In de praktijk bleek dat dergelijke oproepen in de dagelijkse drukte vaak naar de achtergrond verdwijnen. De ervaringen binnen dit project laten zien dat mond-tot-mondreclame en persoonlijke benadering het beste werken bij initiatieven waarbij agrarisch ondernemers worden gevraagd om deel te nemen aan interviews of gesprekken. Het vertrouwen blijkt groter wanneer een agrarisch ondernemer via bekenden wordt benaderd of aangedragen. Ook heeft het werven via agrarische ondernemers er mogelijk voor gezorgd dat er agrarische ondernemers zijn geïnterviewd die in andere situaties minder geneigd zijn om zich op te geven voor dit soort initiatieven.

Hieronder worden de belangrijkste conclusies uit de gesprekken beschreven, gevolgd door aanbevelingen voor mogelijke vervolgstappen richting beleid, samenwerking en ondersteuning van de agrarische sector binnen de gemeente Barneveld.

Motivatie

Het starten met een positieve openingsvraag in de gesprekken werd positief ervaren door de geïnterviewde agrarische ondernemers én door de gespreksleiders. Veel agrarische ondernemers vertellen met passie en enthousiasme over hun bedrijf en waarom ze agrarisch ondernemer zijn. Dit leidde tot openheid en een vertrouwensbasis waarin dingen gedeeld konden worden.

Een grote motivatie om mee te doen aan de gesprekken van de deelnemers was het geven van informatie aan de gemeente Barneveld. Zo weet de gemeente wat er speelt en kan ze hierop haar beleid sturen. Het uitvoeren van deze gesprekken wekt daarmee ook gelijk verwachtingen. Enerzijds zijn er deelnemers van de gesprekken die nog steeds geloven in het nut van het gesprek blijven voeren met de gemeente. Er zijn ook deelnemers die aangeven niks meer te verwachten van de gemeente, of van de overheid in het algemeen. Sommige ondernemers gaven aan dat dit kwam door ervaringen uit het verleden. Ze geloven vaak niet dat het nog nut heeft om te praten en gaan daarom met lage verwachtingen het gesprek in.

“Op de korte termijn voelt het soms als weggegooide tijd om aan gesprekken en bijeenkomsten deel te nemen. Tegelijkertijd geldt: als je niets laat horen, weet ook niemand hoe je erover denkt.”

Bedrijfsgegevens

32 van de in totaal 89 geïnterviewde bedrijven heeft geen zicht op een overname. Toch betekent dit niet dat in de komende jaren al deze 32 bedrijven zullen stoppen. Het kan zijn dat men wel open staat voor een overname door een externe overnamekandidaat. Bij sommige van deze bedrijven hadden de kinderen in eerste instantie wel interesse om het bedrijf over te nemen, maar zagen ze dit onder de huidige omstandigheden niet zitten of werd het zelfs afgeraden om het bedrijf over te nemen.

De meeste gesprekken zijn gevoerd in Barneveld. Daarna volgen op afstand de andere dorpskernen. Tijdens het traject is gestreeft naar het spreken van agrarisch ondernemers uit alle dorpskernen van de gemeente Barneveld. Desondanks zijn er in het traject geen agrarische ondernemers uit de dorpskernen Garderen en Kootwijk geïnterviewd.

Vanwege de vogelgriep zijn verschillende aangedragen pluimveehouders die in eerste instantie geïnteresseerd waren in het volgen van een keukentafelgesprek niet of later pas geïnterviewd. Dit kan mede verklaren waarom uiteindelijk minder dan de beoogde 100 agrarische ondernemers zijn geïnterviewd en waarom het aantal geïnterviewde pluimveehouders relatief lager uitviel dan het aantal ondernemers uit andere agrarische sectoren.

Nevenactiviteit

Opvallend is dat meer dan 75% van de geïnterviewde agrarische ondernemers één of meerdere nevenactiviteiten heeft, bijvoorbeeld loonwerk buiten de deur of het verhuren van camperplaatsen op het eigen erf. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat veel bedrijven zich nog in een fase van bedrijfsovername bevinden, waardoor de opvolger en/of diens partner (deels) buiten het agrarisch bedrijf werkzaam is. Tijdens de gesprekken is niet expliciet gevraagd naar de financiële positie van het bedrijf of naar de mate waarin nevenactiviteiten noodzakelijk zijn voor de economische continuïteit van de onderneming. Desondanks gaven verschillende ondernemers spontaan aan dat aanvullende inkomsten nodig zijn om financieel rond te kunnen komen, of dat zij bewust hebben gekozen voor nevenactiviteiten om risico's te spreiden. Financiële overwegingen lijken echter niet de enige drijfveer. Ondernemers noemden ook persoonlijke interesse, plezier in de activiteit of de wens om naast het agrarische bedrijf contacten en werkzaamheden buiten het erf te hebben als redenen voor het ontwikkelen van nevenactiviteiten.

Toekomst

Een groot deel van de geïnterviewde agrarische ondernemers gaf aan hun bedrijf te willen moderniseren door te innoveren. Toch lukt hen dat op dit moment niet, vanwege onduidelijkheid over perspectief en toekomstige regelgeving. Hierdoor vragen agrarische ondernemers zich af of hun investeringen nog wel rendabel zijn. Een aantal agrarische ondernemers acht het ook noodzakelijk om meer dieren te houden om zo hun investeringen terug te verdienen. Een deel van de agrarische ondernemers maakt zich ook zorgen over de ontwikkelingen rondom het thema dierwaardigheid, waarbij de bezettingsgraden van verschillende dieren omlaag zal gaan. Hierdoor hebben veehouders een grotere stal nodig, om hetzelfde aantal dieren te kunnen houden, of compensatie voor het verlies in inkomsten als zij minder dieren gaan houden. Er is ook een groep agrarische ondernemers die het bedrijf wil houden zoals het is en gewoon door wil blijven gaan. Vaak waren dit agrarische ondernemers die ook aangaven geen perspectief op opvolging te hebben.

Uit de gesprekken komt naar voren dat het vergunde aantal dieren niet altijd overeenkomt met het aantal dieren dat daadwerkelijk op het bedrijf aanwezig is. Hiervoor zijn verschillende verklaringen mogelijk. Zo geven sommige veehouders aan dat sinds de vergunningverlening de bezettingsnormen zijn gewijzigd, waardoor binnen dezelfde stal minder dieren mogen worden gehuisvest dan oorspronkelijk was toegestaan. Daarnaast speelt bij met name melkveebedrijven soms ook de beschikbare grondpositie een rol. Ondernemers geven aan dat de hoeveelheid beschikbare grond voor mestplaatsing en de wens of noodzaak om grondgebonden te ondernemen ertoe kunnen leiden dat minder dieren worden gehouden dan binnen de vergunde situatie

mogelijk zou zijn. Het verschil tussen vergunde en feitelijke dieraantallen hoeft daarmee niet per definitie te wijzen op onbenutte productieruimte, maar kan ook het gevolg zijn van gewijzigde regelgeving, bedrijfskeuzes of bedrijfsspecifieke omstandigheden. Vergunningen vormen daarnaast ook een grote uitdaging op de toekomst van de agrarische bedrijven in de gemeente Barneveld. Agrarische ondernemers willen vaak wel investeren in bijvoorbeeld een nieuwe stal of innovatie op hun bedrijf, maar lopen er vervolgens tegenaan dat ze hier geen vergunning voor kunnen krijgen. Dit zorgt voor een afwachtende houding bij agrarische ondernemers. Bij andere agrarische ondernemer is de wil er wel om te investeren, maar verwacht men niet dat er een vergunning verleend zal worden. Ook is men bang voor intrekingsverzoeken voor bestaande vergunningen en wil men daarom niet opvallen.

“Soms past maatwerk beter en zou het fijn zijn als er iemand langs kan komen om de situatie te bekijken.”

Na de tussenevaluatie is een vraag toegevoegd aan het gespreksformat om een inkijk te krijgen in het effect van de uitdagingen in de agrarische sector op de agrarische ondernemers zelf. Hoewel een deel van de agrarische ondernemers aangeeft dat de uitdagingen hen niet of niet zoveel meer doen, is er ook een gedeelte van de agrarische ondernemers die aangeeft dat de uitdagingen wel degelijk invloed hebben op hun doen en laten. Het geeft onrust in het hoofd, het kan verlammen en kan er ook voor zorgen dat kinderen afgeraden wordt om het bedrijf over te nemen.

Agrarische ondernemers uit de gemeente Barneveld blijven ondernemend en zien, ondanks de vele uitdagingen, vaak kansen om hun bedrijf klaar te maken voor de toekomst. Wel geven ze aan dat voor het realiseren van deze kansen, ze vaak vastlopen op bijvoorbeeld vergunningverlening of financiering. Hier is hun hulpbehoefte dan ook vaak op gebaseerd.

De inrichting van het buitengebied is een thema waar aantal agrarische ondernemers bewust en een ander deel onbewust mee bezig is. Tijdens de gesprekken kwam naar voren dat sommige ondernemers zich heel bewust zijn van het buitengebied en zich daar mee bezig houden. Bij een andere gedeelte van de ondernemers werd tijdens de gesprekken duidelijk dat ze onbewust best veel doen aan de inrichting van het buitengebied. Bewust, maar ook onbewust zijn de agrarische ondernemers dus bezig met het onderhouden van het landschap rondom hun bedrijf en verzorgen ze het erf op hun bedrijf. Tegelijkertijd blijkt dat extra initiatieven om meer te doen vaak uitblijven door tijdgebrek, andere prioriteiten of het uitblijven van financiële compensatie.

“Bij beleid en maatregelen is het belangrijk om te kijken wat het per saldo oplevert. Bij bloemenranden zijn bijvoorbeeld vaak meer gewasbeschermingsmiddelen nodig eromheen, omdat ze zorgen voor meer onkruid. Als de gemeente ideeën heeft moet goed gekeken worden wat het oplevert, en serieus met ondernemers in gesprek gegaan worden om te kijken wat mogelijk is.”

Gemeente Barneveld

Agrarische ondernemers hebben behoefte aan ruimte om te ondernemen en perspectief. Op dit moment missen veel agrarische ondernemers dit perspectief, ze willen wel vooruit, maar missen duidelijkheid waar naartoe. Daarnaast is realistisch en uitvoerbaar beleid nodig. Agrarische ondernemers verwachten dat de gemeente Barneveld zich hiervoor inzet. In de gesprekken benoemden verschillende agrarische ondernemers ook dat zij beseffen dat de gemeente niet op alle vlakken beleid kan maken en dat dit vaak bij andere overheden ligt. In dat geval is het belangrijk dat de gemeente Barneveld dit geluid bij provinciale en nationale overheid laat klinken.

De beschikbaarheid van landbouwgrond gaat voor veel agrarische ondernemers, afgaande op wat zij aangeven, een knelpunt vormen de komende jaren. Agrarische ondernemers zien dat er vaak woningen worden gebouwd op grond van gestopte agrarische bedrijven. Door de hoge grondprijzen lukt het agrarische ondernemers niet te concurreren met bijvoorbeeld projectontwikkelaars. Naast dat daardoor landbouwgrond verdwijnt, ziet men ook dat er steeds meer mensen in het buitengebied wonen zonder agrarische binding. Verschillende agrarische ondernemers ervaren dat hierdoor meer klachten komen over agrarische activiteiten dan eerder het geval was. Vanuit de gemeente verwachten de geïnterviewde agrarische ondernemers een actieve rol, direct of indirect, in de verschillende problemen rondom landbouwgrond. Bijvoorbeeld door minder woningbouw toe te staan in het buitengebied en door bij klachten van burgers in het buitengebied ook met de agrarische ondernemers in gesprek te gaan. Daarnaast is regelmatig genoemd dat de gemeente een actieve rol moet spelen in het behouden van landbouwgrond voor agrarisch gebruik als er grond vrijkomt.

“De gemeente moet ook voldoende landbouwgrond blijven houden, niet overal hoeven huizen te komen en hoeft er extra natuur worden aangewezen. Op boerenbedrijven is ook natuur te vinden.”

Voor agrarische ondernemers is het waardevol en belangrijk dat de gemeente Barneveld weet wat er op het erf speelt, dit werd in meerdere gesprekken aangegeven. Het is vaak onduidelijk voor agrarische ondernemers waar zij met hun vragen en ideeën terecht kunnen. Daarnaast hebben ondernemers het idee dat de gemeente

niet altijd weet wat er speelt op het boerenerf en dat het gesprek blijven voeren met de gemeente daarom juist zo belangrijk is. Het aanstellen van een vast en persoonlijk aanspreekpunt, zoals door sommige ondernemers werd aangegeven, werkt twee kanten op: agrarische ondernemers weten waar ze met hun vragen en ideeën terecht kunnen. Daarnaast kan zo'n een vast aanspreekpunt proactief boeren benaderen om zo het gesprek met de gemeente actief te blijven voeren.

“Ga eerder met ondernemers in gesprek. Als er mensen aan tafel zitten met inhoudelijke kennis en beslissingsbevoegdheid, kunnen veel zaken in overleg worden opgelost en hoeft het niet uit te monden in juridische trajecten.”

Vervolgtraject

Hoewel er bij veel agrarische ondernemers interesse was in een mogelijk vervolgtraject, leefde vooral de vraag wat er concreet met de uitkomsten van de gesprekken zou gebeuren. Deze vraag kwam vaak al naar voren tijdens het plannen van de keukentafelgesprekken, bijvoorbeeld omdat ondernemers al vaker hebben meegedaan aan trajecten waarbij de gemeente betrokken was maar vervolgens merkten dat er niks gebeurde met hun inbreng. Omdat het vervolgproces nog niet duidelijk was, bleek het lastig om daar vooraf duidelijkheid over te geven. Tegelijkertijd gaven veel agrarische ondernemers aan benieuwd te zijn naar de uiteindelijke resultaten en het eindrapport van het project.

De gespreksleiders hadden de mogelijkheid om na de gesprekken te verwijzen naar lopende initiatieven zoals BoerenPerspectief en Taboer. Bij sommige deelnemers van de gesprekken zijn na afloop flyers van BoerenPerspectief achtergelaten als er behoefte was aan extra hulp, zoals bij een bedrijfsovername.

Aanbevelingen

De keukentafelgesprekken hebben niet alleen geleid tot een beter inzicht in wat er speelt binnen de agrarische sector in de gemeente Barneveld, maar hebben ook verschillende aandachtspunten, kansen en hulpvragen zichtbaar gemaakt. Veel van de genoemde thema's raken aan bredere vraagstukken rondom toekomstperspectief, beleid, vergunningverlening, communicatie en de relatie tussen overheid en agrarisch ondernemer.

De onderstaande aanbevelingen zijn gebaseerd op de bevindingen uit de keukentafelgesprekken, zoals beschreven in de resultaten en nader geduid in de discussie. De aanbevelingen vloeien niet voort uit individuele uitspraken van ondernemers, maar uit terugkerende patronen, knelpunten en aandachtspunten die tijdens de analyse van de gesprekken naar voren kwamen. Daarbij is het belangrijk om te benadrukken dat de agrarische sector divers is en dat situaties, behoeften en toekomstvisies sterk verschillen per agrarisch ondernemer en per bedrijf. Juist daarom kwam in veel gesprekken het belang van persoonlijk contact, maatwerk en praktische uitvoerbaarheid nadrukkelijk naar voren.

De aanbevelingen zijn bedoeld als handreiking voor de gemeente Barneveld en andere betrokken partijen om verder invulling te geven aan een constructieve samenwerking met de agrarische sector en om gezamenlijk te werken aan een toekomstbestendig landelijk gebied.

1. Zorg voor een duidelijke, actieve én zichtbare terugkoppeling aan deelnemende agrarische ondernemers over de opbrengsten en vervolgstappen van het traject.

Veel agrarische ondernemers gaven tijdens de gesprekken aan benieuwd te zijn naar wat er met de opgehaalde informatie gaat gebeuren. Regelmatig kwam naar voren dat ondernemers behoefte hebben aan concrete opvolging en niet opnieuw een traject willen ervaren waarbij signalen wel worden opgehaald, maar geen zichtbaar vervolg krijgen. Om het vertrouwen en de betrokkenheid van de deelnemers vast te houden, wordt aanbevolen dat de gemeente Barneveld actief terugkoppeling geeft over de vervolgstappen naar aanleiding van dit rapport. Hierbij kan gedacht worden aan een bijeenkomst, nieuwsbrief of andere vorm van communicatie waarin wordt toegelicht welke thema's uit de gesprekken naar voren zijn gekomen, welke onderwerpen prioriteit krijgen en hoe eventuele vervolgstappen eruit kunnen zien. Een goede en zichtbare terugkoppeling draagt bij aan draagvlak, vertrouwen en bereidheid van agrarische ondernemers om ook in toekomstige trajecten actief mee te blijven denken en werken. Omdat gegevens niet gedeeld worden, kan deze terugkoppeling gedaan worden via het Praktijkcentrum Emissiereductie Veehouderij, waarna de veehouder zelf aan kan geven of gegevens gedeeld mogen worden met de gemeente voor vervolggcommunicatie.

2. Maak het vaste aanspreekpunt voor agrarische ondernemers zichtbaar en proactief.

Agrarische ondernemers ervaren het als prettig wanneer zij met vragen, ideeën of knelpunten terecht kunnen bij één vaste contactpersoon die bekend is met de agrarische sector en de lokale situatie. Uit de gesprekken kwam naar voren dat niet alle ondernemers weten bij wie zij binnen de gemeente terecht kunnen of dat bestaande aanspreekpunten niet altijd als zichtbaar of toegankelijk worden ervaren. Wisselingen van contactpersonen of onduidelijkheid over verantwoordelijkheden binnen de gemeente kunnen het contact verder bemoeilijken. Daarom wordt aanbevolen om het vaste aanspreekpunt voor agrarische ondernemers actief zichtbaar te maken en te investeren in een proactieve invulling van deze rol. Verschillende agrarische ondernemers gaven aan dat zij belangrijke ontwikkelingen nu soms pas via de krant of via anderen vernemen, terwijl zij liever persoonlijk en tijdig betrokken worden. Een vast en proactief aanspreekpunt kan bijdragen aan kortere lijnen, meer vertrouwen en betere communicatie tussen gemeente en agrarisch ondernemer. Daarnaast kan dit helpen om signalen vanuit de praktijk sneller op te vangen en agrarische ondernemers beter te begeleiden bij bijvoorbeeld vergunningstrajecten, gebiedsontwikkelingen of vragen rondom regelgeving en toekomstplannen.

3. Stimuleer een meer oplossingsgerichte benadering binnen vergunningstrajecten.

Tijdens de gesprekken gaven meerdere agrarische ondernemers aan dat zij in vergunningstrajecten regelmatig ervaren dat de nadruk ligt op de beperkingen van regelgeving en beleid. Zij geven aan behoefte te hebben aan een gesprek waarin ook wordt verkend welke mogelijkheden er wel zijn binnen de bestaande kaders en welke aanpassingen nodig zijn om plannen haalbaar te maken. Tegelijkertijd kwam juist naar voren dat er bij agrarische ondernemers vaak wel bereidheid is om mee te denken, plannen aan te passen of gezamenlijk naar alternatieve oplossingen te zoeken. Volgens verschillende agrarische ondernemers wordt deze bereidheid echter bemoeilijkt wanneer gesprekken vroegtijdig vastlopen in een afwijzende of formele benadering. Agrarische ondernemers gaven aan behoefte te hebben aan een meer open gesprek over wat binnen regelgeving en beleid wél mogelijk is en welke aanpassingen eventueel nodig zijn om plannen haalbaar te maken. Daarbij werd regelmatig benoemd dat persoonlijk contact en praktische afstemming in sommige gevallen veel duidelijkheid en wederzijds begrip kunnen opleveren. Een meer oplossingsgerichte benadering betekent niet dat alles mogelijk moet zijn, maar wel dat er ruimte is om gezamenlijk te verkennen welke mogelijkheden er binnen de kaders bestaan. Dit kan bijdragen aan meer begrip, minder frustratie en een constructievere samenwerking tussen gemeente en agrarisch ondernemer.

4. Stimuleer een periodieke actualisatie van vergunningen en feitelijke bedrijfssituaties.

Tijdens de gesprekken kwam regelmatig naar voren dat de vergunde situatie op agrarische bedrijven niet altijd meer aansluit bij het werkelijke aantal aanwezige dieren of de actuele bedrijfsvoering. In sommige gevallen komt dit voort uit historische vergunningen waarbij ruimte is vergund die in de praktijk niet volledig wordt benut, terwijl in andere situaties agrarische ondernemers bewust flexibiliteit willen behouden voor de toekomst. Tegelijkertijd leidt dit verschil regelmatig tot discussie over latente ruimte: vergunningsruimte die wel aanwezig is, maar niet volledig wordt benut. Daarbij bestaan verschillende opvattingen over de vraag in hoeverre deze ruimte beschikbaar moet blijven voor toekomstige bedrijfsontwikkeling. Aanbevolen wordt om samen met agrarische ondernemers te verkennen hoe vergunde situaties op een laagdrempelige en vrijwillige manier periodiek geactualiseerd kunnen worden, zonder dat agrarische ondernemers direct het gevoel krijgen rechten kwijt te raken. Hierbij kan gedacht worden aan een systeem waarbij agrarische ondernemers inzicht krijgen in de voordelen van een actuele vergunning en kan financiële compensatie of ondersteuning helpen om agrarische ondernemers te stimuleren hun vergunde situatie vrijwillig te actualiseren. Daarbij is het belangrijk dat een dergelijke regeling eenvoudig en betrouwbaar is. Ondernemers moeten erop kunnen vertrouwen dat deelname leidt tot duidelijkheid, perspectief of een concreet voordeel, zodat de bereidheid om mee te werken behouden blijft. Belangrijk aandachtspunt daarbij is dat agrarische ondernemers alleen bereid zullen zijn om hierin mee te bewegen tot wanneer er voldoende vertrouwen bestaat dat actualisatie niet automatisch leidt tot verlies van toekomstige mogelijkheden. Een aanpak gebaseerd op samenwerking, transparantie en maatwerk lijkt daarom kansrijker dan een uitsluitend handhavende benadering.

5. Ondersteun agrarische ondernemers bij het inzichtelijk maken van hun huidige en toekomstige ontwikkelruimte.

Tijdens de gesprekken kwam regelmatig naar voren dat ondernemers behoefte hebben aan meer overzicht en duidelijkheid over hun mogelijkheden richting de toekomst. Een belangrijk knelpunt daarbij is dat de vergunde situatie, de feitelijke bedrijfsvoering, emissies, toekomstige bedrijfsplannen en mogelijke maatregelen niet altijd in samenhang worden bekeken. Hierdoor is voor ondernemers niet altijd duidelijk welke ontwikkelruimte er daadwerkelijk is, welke maatregelen kansrijk zijn en welke investeringen daarvoor nodig zijn.

Het opstellen van een integraal bedrijfs- of emissiereductieplan kan helpen om deze samenhang inzichtelijk te maken. In zo'n plan kunnen de huidige situatie, de vergunde ruimte, de feitelijke bedrijfsvoering, mogelijke emissiereducerende

maatregelen en toekomstige ontwikkelrichtingen gezamenlijk in beeld worden gebracht. Daarbij kunnen ook de financiële consequenties van verschillende keuzes inzichtelijk worden gemaakt, zoals investeringskosten, subsidiemogelijkheden en de mogelijke effecten op de bedrijfsvoering. Daarmee ontstaat voor de ondernemer meer duidelijkheid over mogelijke keuzes, consequenties en vervolgstappen, terwijl het ook de basis kan vormen voor een concreter gesprek met gemeente en andere betrokken partijen.

Een dergelijke aanpak lost niet direct alle onzekerheden rondom beleid en regelgeving op, maar kan wel helpen om de bedrijfsspecifieke situatie beter te ordenen. Dit kan bijdragen aan meer rust, duidelijkheid en perspectief voor ondernemers en aan een constructiever gesprek tussen ondernemer en overheid.

Bij de start van het traject is gekozen voor een gefaseerde aanpak. In fase 1 was het doel om circa 100 keukentafelgesprekken te voeren. Na afronding van deze fase zou worden geëvalueerd of een vervolg in de vorm van fase 2, bestaande uit 200 aanvullende gesprekken, wenselijk en haalbaar is.

De resultaten van fase 1 zijn beschreven in dit rapport. Uiteindelijk zijn binnen deze fase 89 keukentafelgesprekken gevoerd. Op basis van de opgedane ervaringen en de resultaten uit deze gesprekken adviseert het PEV om fase 2 niet uit te voeren.

Dit advies is gebaseerd op twee overwegingen. Ten eerste verliep het werven van deelnemers moeizamer dan vooraf werd verwacht. Ten tweede is de verwachting dat het voeren van 200 extra gesprekken slechts beperkt zal bijdragen aan nieuwe inzichten, aangezien in de gevoerde gesprekken al duidelijke patronen en terugkerende thema's zichtbaar zijn geworden.

Bijlagen

Bijlage 1: Gespreksformat

1. Algemeen	
1.1.	Volgnummer
1.2.	Interviewer
1.3.	Datum gesprek
1.4.	Datum concept verslag
1.5.	Datum versturen concept naar agrariër
1.6.	Evt. datum 2e concept
1.7.	Datum definitief rapport
1.8.	Aanwezigen bij het gesprek
2. Motivatie	
2.1.	Waarom ben je boer/agrarisch ondernemer? Wat drijft je daarin?
2.2.	Waarom doe je mee aan dit gesprek? Wat verwacht je van dit gesprek?
3. Bedrijfsgegevens	
3.1.	Bij het bedrijf betrokken gezinsleden <i>[Gezinssamenstelling – leeftijden – opleiding – opvolging]</i>
3.2.	Sector <i>[Akkerbouw- Melkvee - Vleesvee - Kalverhouderij – Varkens – Pluimvee - Gemengd ect.]</i>
3.3.	Omvang <i>[Aantal dieren – Aantal locaties – Eigendom/Pacht – Personeel/ZZP-ers – bouwjaar stallen en evt. renovatie]</i>
4. Nevenactiviteit	
4.1.	Heb je naast je agrarische bedrijf nog een andere bron van inkomsten uit een nevenactiviteit op het erf en/of werkzaamheden buiten de deur?
5. Toekomst	
5.1.	Wat is je toekomstbeeld voor je bedrijf de komende jaren? <i>[Intensiveren/Innoveren – Extensiveren - Omschakeling - Opkoopregeling – Functieverandering – Locatieverandering - Nevenactiviteit]</i>
5.2.	Is er een verschil tussen vergunning en huidige situatie?
5.3.	Welke uitdagingen hebben impact op het toekomstperspectief van je bedrijf? <i>[Welke ontwikkelingen in het agrarisch gebied bij jou zie je, die jou zorgen baren of jouw bedrijfsontwikkeling in de weg zitten? Financiering – Verdienmodel - Afzet - Regelgeving - Stikstof – Mest – Natura 2000 – Bodem & Water]</i>
5.4.	Wat doen deze uitdagingen met jou?
5.5.	Welke kansen zie je voor je bedrijf? <i>[Nevenactiviteiten – lokale productieketens – kringlopen – natuur inclusieve landbouw]</i>

5.6.	Waar heb je mogelijk hulp bij nodig? <i>[Opkoopregeling – Stikstofdossier - Bestemmingsplan buitengebied – Natuurvergunning – Wolf/vos/gans bestrijding]</i>
5.7.	Wat doe je aan de inrichting van het buitengebied en wat zou je nog meer willen doen?
6. Gemeente Barneveld	
6.1.	Waar zou de gemeente zich volgens jou voor in moeten zetten? Heb je nog suggesties voor een toekomstbestendige agrarische sector met een juiste balans tussen boer en natuur? <i>[Landbouwgrond – afzet van producten – korte keten – verduurzaming - biodiversiteit]</i>
6.2.	Wat zou je de gemeente verder nog mee willen geven?
7. Vervolgtraject	
7.1.	Wat vond je van dit gesprek? Welke tips heb je voor onze vervolgesprekken?
7.2.	Heb je contacten met agrariërs uit Barneveld die wellicht ook deel willen nemen aan een keukentafelgesprek? Zo ja, kun je ons helpen met namen of hen benaderen?
7.3.	Wil je benaderd worden voor een eventueel vervolgtraject? En zo ja, waarover?

Bijlage 2: Gecodeerde antwoorden op gespreksvragen

Vraag 2.1 Waarom ben je boer/agrarisch ondernemer? Wat drijft je daarin?

Aantal	Antwoord	Percentage
54	Opgegroeid op een boerderij	20,6
38	Met dieren omgaan	14,5
30	Vrijheid	11,5
17	Ondernemerschap	6,5
15	Met natuur bezig zijn	5,7
14	Mogelijkheid om extern bedrijf over te nemen	5,3
12	Het zit in de genen	4,6
12	Allround/afwisselend werken	4,6
9	Ouderlijk bedrijf over kunnen nemen	3,4
8	Affiniteit/interesse in de sector	3,1
8	In het vak gerold	3,1
7	Manier van leven	2,7
6	Voedsel produceren	2,3
6	Mooi beroep	2,3
5	Betere resultaten	1,9
3	Bedrijven aan de gang houden voor opvolging	1,1
3	Samen dingen beslissen	1,1
3	Voor jezelf werken	1,1
2	Droom geweest	0,8
2	Buitenaf wonen	0,8
2	Uitdagingen overwinnen	0,8
1	Enige overnamekandidaat	0,4
1	Creativiteit	0,4
1	Roeping	0,4
1	Boerderij onderhouden en verzorgen	0,4
1	Niet weten wat je anders zou moeten	0,4
1	Om geld te verdienen	0,4

Vraag 2.2 Waarom doe je mee aan dit gesprek? Wat verwacht je van dit gesprek?

Aantal	Antwoord	Percentage
26	Informatie aan gemeente geven/gemeente weet wat er bij boeren leeft	18,7
26	Geen verwachtingen	18,7
25	Benaderd om mee te doen	18
8	Perspectief/kant van boer laten horen	5,8
6	Invloed op/bijdragen aan beleid	4,3
4	Prima om mee te doen	2,9
4	Nieuwsgierig naar wat er mee gedaan wordt	2,9
4	In gesprek blijven	2,9
3	Bijdrage aan agrarische sector	2,2
3	Beeld van boeren die stoppen/doorgaan	2,2
2	Leuk om in gesprek te gaan	1,4
2	Voor de toekomst van het bedrijf	1,4
2	Hopen dat er naar geluisterd wordt en dat er wat mee gedaan wordt	1,4
2	Betrokkenheid van boeren vergroten	1,4
2	Sparren/discussie aangaan	1,4
2	Geluid vanuit de sector geven	1,4
2	Mooi initiatief	1,4
2	Er speelt veel in de sector	1,4
2	Op de hoogte blijven wat er speelt	1,4
1	Beeld hebben van vergunningen	0,7
1	Hulp voor boeren die blijven	0,7
1	Geen aanleiding om nee te zeggen	0,7
1	Gunst	0,7
1	Vergunningverlening lostrekken	0,7
1	Benieuwd naar gemeentepannen voor het gebied	0,7
1	Openstaan voor nieuwe ideeën	0,7
1	Om duidelijkheid te krijgen	0,7
1	Er wordt te weinig met boeren gepraat	0,7
1	Kleine bedrijven een stem geven	0,7
1	Om mee te denken	0,7
1	Bedrijfsovername komt niet van de grond	0,7

Vraag 5.1 Wat is je toekomstbeeld voor je bedrijf de komende jaren?

Aantal	Antwoord	Percentage
22	Moderniseren/verbeteren van het bedrijf	14,4
17	Uitbreiden aantal dierplaatsen	11,1
14	Het bedrijf zo houden en gewoon zo doorgaan	9,2
9	Nevenactiviteit op het bedrijf	5,9
8	Investeren in emissiereducerende techniek	5,2
8	Nieuwe stal bouwen	5,2
8	Grond aankopen	5,2
6	Specialiseren in bepaalde tak van het bedrijf	3,9
6	Bedrijf bijhouden voor opvolging	3,9
6	Innoveren	3,9
6	Bedrijf up to date blijven houden	3,9
6	Bedrijf verkopen als ondernemers stoppen	3,9
5	Starten/uitbreiden huisverkoop	3,3
4	Locatiewijziging	2,6
4	Extra tak bij het bedrijf	2,6
3	Geen duidelijkheid over innoveren	2
3	Meedoen met een concept	2
3	Overname	2
2	Onduidelijkheid	1,3
2	Omschakeling	1,3
2	Nieuwe teelt van gewassen	1,3
2	Opkoop door gemeente	1,3
1	Verwaarden van mest	0,7
1	Zorgwoning op het bedrijf	0,7
1	Milieuvergunning volzetten	0,7
1	Stoppen met veehouderij zonder verkoop van het bedrijf	0,7
1	Minder dieren houden	0,7
1	Agroforestry	0,7
1	Extensiveren	0,7

Vraag 5.3 Welke uitdagingen hebben impact op het toekomstperspectief van je bedrijf?

Aantal	Antwoord	Percentage
29	Geldigheid/beschikbaarheid vergunning	11,4
28	Geen perspectief/onzekerheid over investeringen	11
25	Afzet van mest	9,8
19	Beschikbaarheid van grond	7,5
13	Reductie van stikstof	5,1
13	Eisen aan dierenwelzijn	5,1
13	Beleid van de gemeente	5,1
12	Geen vertrouwen in overheid/politiek	4,7
10	Nieuwbouw van huizen/verstedelijking platteland	3,9
9	Voldoende inkomen uit het bedrijf	3,5
7	Overlast door wolf	2,7
6	Natuur in de buurt van het bedrijf	2,4
6	Marktwerking	2,4
5	Druk vanuit de maatschappij	2
4	Grondgebondenheid	1,6
4	Extra regelgeving biologische bedrijven	1,6
4	Zorgen over financiering	1,6
4	Dierrechten	1,6
4	Gebruik van gewasbeschermingsmiddelen	1,6
4	Infrastructuur	1,6
3	Inleveren van latente ruimte	1,2
3	Overlast door (on)gedierte	1,2
2	Beleid rondom stoppende boeren	0,8
2	Beschikbaarheid water	0,8
2	Regelgeving in nutriënt verontreinigd gebied	0,8
2	Extra maatregelen voor natuur die geen geld opleveren	0,8
2	Reductie fijnstof	0,8
2	Vrije gebruik van grond	0,8
1	Beschikbaarheid van personeel	0,4
1	Geen mogelijkheid om extra dingen erbij te doen die het inkomen verhogen	0,4
1	Stilte op het erf zonder erfbetreders	0,4
1	Reductie van methaan	0,4

Vraag 5.3 Vervolg

Aantal	Antwoord	Percentage
1	Milieugroeperingen	0,4
1	Integraties die bedrijven opkopen	0,4
1	Lekstroom	0,4
1	Vergoeding blauwtong	0,4
1	Verdwijnen van kleine slachterijen	0,4
1	Rendabiliteit van nevenactiviteiten	0,4
1	Ligging van het bedrijf naast niet-biopercelen	0,4
1	Doelsturing	0,4
1	Verdwijnen van kennis doordat boeren stoppen	0,4
1	Kleinschaligheid bedrijf	0,4
1	Gezondheidsproblemen	0,4
1	Dierziektes	0,4
1	Opfokbedrijf stopt	0,4
1	Eisen aan duurzame energie	0,4

Vraag 5.4 Wat doen deze uitdagingen met jou?

Aantal	Antwoord	Percentage
18	Uitdagingen doen niet zoveel (meer)	21,2
13	Zorgt voor onzekerheid	15,3
10	Houden de ondernemer bezig	11,8
9	Zorgen over jonge ondernemers	10,6
7	Proberen om positief te blijven	8,2
4	In de verdediging gedwongen	4,7
3	Zorgt voor frustratie	3,5
3	Kijken wat wel kan	3,5
2	Belangrijk om in gesprek te blijven	2,4
2	Doet pijn	2,4
2	Geen vertrouwen meer in overheid	2,4
1	Niet alle uitdagingen geven zorgen	1,2
1	Kost veel energie	1,2
1	Zorgen over boeren die alleen op hun bedrijf werken	1,2
1	Slechte periodes horen erbij	1,2
1	Oneerlijk, machteloos	1,2
1	Gevoel van cynisme	1,2
1	Soms aan stoppen denken	1,2
1	De moed zakt je soms in de schoenen	1,2
1	Proberen de juiste balans te blijven houden	1,2
1	Zorgt voor vragen	1,2
1	Het geeft zorgen	1,2
1	Gevoel van in de steek gelaten	1,2

Vraag 5.5 Welke kansen zie je voor je bedrijf?

Aantal	Antwoord	Percentage
18	Nevenactiviteiten	12,5
11	Meedoen aan/omschakelen naar een concept	7,6
11	Huisverkoop	7,6
10	Innovatie voor emissiereductie	6,9
10	Goed product blijven produceren	6,9
10	Blijven investeren in het bedrijf/optimaliseren bedrijfsvoering	6,9
8	Burger/politiek betrekken bij het boerenleven	5,6
8	Kansrijk bedrijf voor externe overnamekandidaat	5,6
7	Doorgaan zoals het bedrijf nu is	4,9
6	Uitbreiden van het aantal dieren	4,2
4	Meer ruimte door stoppende bedrijven	2,8
4	Bedrijfsvoering/nieuwe tak op het bedrijf	2,8
4	Weinig/geen kansen	2,8
3	Mest	2,1
3	Open blijven staan voor nieuwe kansen/initiatieven	2,1
2	Natuurregelingen	1,4
2	Stoppen en wat anders gaan doen	1,4
2	Lokale productieketen door eigen pakstation	1,4
2	Investeren in natuur op het bedrijf	1,4
2	Natuurinclusieve/kringloop landbouw	1,4
1	Innovatie voor automatisering	0,7
1	Financiële ruimte om te investeren	0,7
1	Bedrijfszekerheid door eigendom grond	0,7
1	Kansen als vergunningverlening weer opstart	0,7
1	Biobased bouwen	0,7
1	Landschapsonderhoud tegen betaling	0,7
1	Meewerken aan visie gemeente	0,7
1	Regeneratieve landbouw	0,7
1	Innovatie voor diergezondheid	0,7
1	Ruilverkaveling	0,7
1	Personeel aannemen	0,7

Vraag 5.5 Vervolg

Aantal	Antwoord	Percentage
1	Verduurzaming van het bedrijf	0,7
1	Waterkwaliteit	0,7
1	Extra tak opstarten	0,7
1	Extra grond kopen	0,7
1	Duurzame energieproductie	0,7
1	Verplaatsen van het bedrijf	0,7

Vraag 5.6 Waar heb je mogelijk hulp bij nodig?

Aantal	Antwoord	Percentage
21	Vergunningverlening	16
15	Maakt al gebruik van eigen netwerk	11,5
14	Bestrijding wolf	10,7
13	Geen behoefte	9,9
9	Visie vanuit de gemeente	6,9
6	Beschikbaarheid grond	4,6
4	Centraal aanspreekpunt	3,1
4	Infrastructuur	3,1
4	Ongediertebestrijding	3,1
4	Opzetten nevenactiviteit	3,1
3	Impact stikstofwetgeving	2,3
3	Duidelijk perspectief/beleid	2,3
3	Innovatie voor emissiereductie	2,3
3	PAS-melding	2,3
3	Subsidie aanvragen	2,3
3	Opzetten huisverkoop	2,3
2	Verduurzaming	1,5
2	Hulp bij omschakelen bedrijf	1,5
2	Financiering	1,5
2	Praktische regelgeving	1,5
1	Informatieavonden	0,8
1	Luisterend oor vanuit de gemeente	0,8
1	Advies over nieuwbouw	0,8
1	Ondersteuning bedrijfsovername	0,8
1	Hulp bij stoppen van bedrijf	0,8
1	Lekstroom	0,8
1	Ondernemingsplan	0,8
1	Kennis van buiten	0,8
1	Compensatie mestbeperkingen	0,8
1	Imago veehouderijtak verbeteren	0,8
1	Afroming sloopmeters	0,8

Vraag 5.7 Wat doe je aan de inrichting van het buitengebied en wat zou je nog meer willen doen?

Aantal	Antwoord	Percentage
33	Landschap onderhouden	19,6
32	Extra natuurelementen op het bedrijf	19
24	Erf netjes houden	14,3
11	Mensen betrekken bij het bedrijf	6,5
10	Meer doen als er voor betaald wordt	6
10	Groene bedrijfsvoering/initiatieven	6
8	Infrastructuur	4,8
6	Geen ideeën voor extra dingen	3,6
5	Koeien in de wei	3
4	Huisverkoop	2,4
4	Niks extra's doen	2,4
3	Uitstraling nieuwbouw stallen	1,8
3	Geen extra natuur	1,8
3	Rekening houden met omwonenden	1,8
2	Bedrijf verplaatsen	1,2
2	Kritisch op nieuwbouw in het buitengebied	1,2
2	Weidevogels	1,2
1	Kritisch kijken waar natuur kan	0,6
1	Bedrijf in bebouwde kom	0,6
1	Te weinig grond om iets te doen	0,6
1	Mest	0,6
1	Specifiek ras houden	0,6
1	Watergangen betrekken	0,6

Vraag 6.1 Waar zou de gemeente zich volgens jou voor in moeten zetten? Heb je nog suggesties voor een toekomstbestendige agrarische sector met een juiste balans tussen boer en natuur?

Aantal	Antwoord	Percentage
31	Ruimte/perspectief geven aan bestaande boeren	13,9
27	Realistisch en uitvoerbaar beleid	12,1
17	Behoud/beschikbaarheid landbouwgrond	7,6
14	In gesprek blijven met boeren	6,3
12	Soepelere vergunningverlening	5,4
9	Opkomen voor eigen burgers	4
9	Beperken woningbouw op het platteland	4
8	Hulp bij verduurzaming	3,6
7	Negatieve gevolgen gestopte bedrijven	3,1
6	Niet overal natuur aanwijzen	2,7
5	Perspectief voor jonge generatie	2,2
5	Wolf/ongediertebestrijding	2,2
5	Gezinsbedrijven intact houden	2,2
5	Infrastructuur	2,2
4	Belangen regio meenemen in verdelen grond	1,8
4	Snelheid bij processen omhoog	1,8
4	Natuur/landschap bijhouden	1,8
3	Belangen goed afwegen	1,3
3	Vast en persoonlijk aanspreekpunt	1,3
3	Helpen bij opzetten korte ketens	1,3
3	Meer agrarische kennis bij de gemeente	1,3
3	Maatwerk per boer/onderneming	1,3
3	Geen land voor zonnepanelen	1,3
3	Positieve beeldvorming sector	1,3
2	Houd kleine bedrijfjes in het buitengebied	0,9
2	Inzetten voor voedselzekerheid	0,9
2	Vergoeding voor onderhoud landschap	0,9
2	Niet alle landbouwtakken toestaan	0,9
2	Gestopte ondernemers een plek geven in het buitengebied	0,9
2	Gemeente loopt zelf vast	0,9

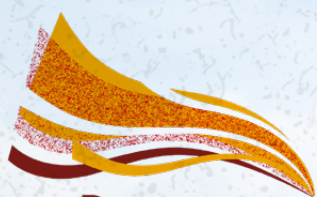
Vraag 6.1 Vervolg

Aantal	Antwoord	Percentage
2	Gestopte bedrijven in beeld brengen	0,9
1	Inzetten voor grote percelen	0,4
1	Kosten voor boeren verlagen	0,4
1	Hulp bieden aan bestaande bedrijven i.p.v. nieuwe	0,4
1	Aandacht PAS-melders	0,4
1	Samenwerking andere gemeenten	0,4
1	Mest	0,4
1	Onderhoud natuur	0,4
1	Structuur aan recreatiedoelen	0,4
1	Meer ruchtbaarheid geven aan initiatieven om agrariërs te helpen	0,4
1	Financiering	0,4
1	Meer plek voor groen en recreatie in het buitengebied	0,4
1	Criminaliteit in het buitengebied	0,4
1	Meer samenwerken met provincie en overheid	0,4
1	Mogelijkheid geven om bedrijven samen te voegen	0,4
1	Stoppende bedrijven helpen	0,4
1	Latente ruimte niet innemen	0,4

Vraag 7.1 Wat vond je van dit gesprek? Welke tips heb je voor onze vervolgesprekken?

Aantal	Antwoord	Percentage
51	Prima/prettig/positief gesprek	42,9
21	Hopelijk gebeurt er wat met de uitkomsten	17,6
12	Verhaal kunnen doen/gehoord voelen	10,1
7	Goed dat gemeente op de hoogte blijft	5,9
7	Waardering voor het initiatief	5,9
5	Vragen/uitleg vantevoren opsturen	4,2
3	Gaat zelf ook nadenken	2,5
1	Veel negatiefs in gesprekken helaas	0,8
1	Hoe omgegaan met gegevens	0,8
1	Goede vragen	0,8
1	Vraag wat de gemeente met de gesprekken echt kan	0,8
1	Mentale gezondheid toevoegen	0,8
1	Gesprekken op locatie doen	0,8
1	Grondgebondenheid en kringlopen en samenwerking tussen boeren	0,8
1	De vragen zijn uitgebreid	0,8
1	Betere verbinding boer en overheid	0,8
1	Programma Waardevol Landelijk Gebied noemen	0,8
1	Mist een sparringpartner bij dit soort gesprekken	0,8
1	Vantevoren geen verwachtingen	0,8
1	Lastig wat je allemaal wel/niet vertelt	0,8

Praktijkcentrum
Emissiereductie
Veehouderij